

**UNIVERZITA
JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA**

magisterské/prezenční studium
2010 – 2012

Diplomová práce

Otakar Zíka

Česká sociální reforma po roce 1989

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce:
Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.**

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Master, Full-Time Studies

2010-2012

Diploma Thesis

Otakar Zíka

Czech social reform after 1989

Prague 2012

**The Diploma Thesis Work Supervisor:
Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 15. 6. 2012.....

Otakar Zika

vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěl bych poděkovat panu Doc. PhDr. et JUDr. Jakobovi Rákosníkovi, Ph.D za pomoc při psaní této práce, za cenné poradenství ohledně tématu a obsahu této práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá problematikou sociální reformy po roce 1989. Podává přehled o vývoji sociální politiky jako takové a porovnává dnešní sociální systém se starým systémem, který byl nahrazen. Dále porovnává a popisuje penzijní systém a porovnává ho se starým.

Cílem práce bylo prostudovat problematiku sociální reformy a pro přehled nastudovat zákonitosti starého systému. Metodou výzkumu byla metoda komparační, částečně empirická a dále je uplatněna metoda literární rešerše.

Klíčové pojmy:

Sociální politika

Sociální služby

Solidarita

Sociální systém

Penzijní pojištění

Penzijní připojištění

Transformace

Sociální reforma

Životní pojištění

Doplňkové penzijní spoření

Komunismus

Annotation

This diploma thesis is engaged in question of social reform in 1989. It offers perspective about evolution of social politics as its own and compares social systém of today with systém whih was raplaced. It also compares and describes pension system and compares it wit the old one.

Goal of this diploma thesis was to study cause of social reform and study old system too, just for perspective. General way of this examination was comparative method and partial empiric method. Finally the method of literature retrieval was used too.

Key words

Social policy

Social utility

Solidarity

Social system

Contributory pension scheme

Pension insurance

Transformation

Social reform

Life insurance

Complementary pension saving

Komunism

OBSAH

ÚVOD	9
1. SOCIÁLNÍ POLITIKA ČR	12
1.1 Charakteristika procesu transformace sociální politiky v ČR	15
1.2 Česká sociální reforma	17
1.3 Sociální politika v letech 1989 – 1992	19
1.4 Program sociální politiky české vlády v letech 1992 – 1995	24
1.5 Sociální politika v letech 1996 – 1998	27
1.6 Sociální politika po volbách roku 1998	28
1.7 Vývojové perspektivy sociální politiky	30
2. SOUČASNÁ SOCIÁLNÍ POLITIKA	31
2.1 Vývoj právní úpravy sociální politiky	31
2.2 Sociální pomoc v systému práva sociálního zabezpečení	32
2.3 Poskytovatelé sociální péče	33
2.4 Formy sociálního zabezpečení a sociální pomoci	34
2.5 Formy poskytování sociální pomoci	36
3. VÝVOJ PENZIJNÍHO SYSTÉMU	57
3.1 První polovina 20. století	57
3.2 Období reálného socialismu	57
3.3 Období po roce 1989	60
3.4 Současný penzijní systém	61
3.5 Způsob stanovení výše důchodu	63
3.6 Podmínky pro nárok na důchod	66
3.7 Důchodový věk	67
3.8 Příjmy důchodového systému	70

4. PENZIJNI PŘIPOJIŠTĚNÍ	72
5. SOUKROMÉ ŽIVOTNÍ POJIŠTĚNÍ	75
6. DOPLŇKOVÉ PENZIJNI SPOŘENÍ	75
ZÁVĚR	77
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	79
SEZNAM PŘÍLOH	81

ÚVOD

Pojem sociální politika představuje dnes již naprosto neodmyslitelnou součást každé vyspělé společnosti světa, pomocí které se snaží nabízet sociální pomoc alokováním finančních prostředků, ale i jiné pomoci, za účelem zlepšení sociální situace obyvatel státu. Různé sociální programy předpokládají, že se každý jednotlivec může ocitnout v nepříznivých sociálních situacích, které mohou být vyvolány pomocí různých faktorů, například nemocí, invaliditou, stářím, úrazem nebo dlouhodobou nezaměstnaností. Sociální politika tak hází jakýsi pomyslný záchranný kruh lidem, kteří se v dané situaci nedokáží sami zaopatřit a zajistit si základní potřeby pro živobytí. Stát proto poskytuje pro takové účely záchrannou sociální síť, díky které občan neklesne životní úrovní pod stanovenou mez. Onu záchrannou síť reprezentuje systém sociálních dávek a služeb.

„Vypočítat všechny zásady moderní sociální pomoci západní Evropy na několika stránkách je nemožné.“¹

„Pojem social welfare (sociální péče) je pojem, který vznikl v průběhu 2. světové války. Ve spojení welfare state (sociální stát) je klíčovým pojmem sociální politiky k označení určitého stavu uskutečnění sociálního zabezpečení jako komplexního systému k realizaci nezadatelných lidských práv.“²

V dnešní době má slovo „sociální“ několik významů. Původní význam slova pochází z latiny a znamená „týkající se společnosti“, tedy společenský. V současné době lze říci, že se slovo sociální používá ve čtyřech významech,

¹ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 4.

² TOMEŠ, Igor, *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*, SOCIOKLUB, str. 23.

které jsou hezky definovány v učebnici Československé právo sociálního zabezpečení.

„Po druhé světové válce se slova „sociální“ již používalo ve trojím významu, a to ve smyslu:

- 1. Vztahujícím se ke společnosti (sociální hodnota)*
- 2. Týkajícím se zlepšování společenských poměrů (sociální hnutí atd.)*
- 3. Týkající se hmotného zabezpečení jedince ve společnosti.*

V poslední době se ujímá ještě čtvrtý význam. Slovem sociální se označují hygienická zařízení veřejně přístupná nebo v soukromých bytech (sociální zařízení).“³

Ve své práci budu samozřejmě používat slova sociální v jeho původním latinském významu.

Z důvodu demografické rozlišnosti autonomních území světa je zřejmé, že nelze definovat jednotný sociální systém, kterým by se mohli řídit všichni beze změny. Dalšími faktory jsou také zvyklosti a tradice států, které lze vnímat jako jeden z důvodů sociální revoluce našeho státu, která se nesla v duchu velké sociální solidarity. Všechny státy světa procházely desetiletími politického vývoje, který často znamenal revoluci ekonomickou a sociální.

Přestože se pojem sociální zabezpečení skládá ze tří podsložek, o kterých je psáno dále v práci, jeden z pilířů zůstával dlouhou dobu i přes snahu reformovat celý systém bez výrazných změn. Jedná se o oblast sociálních služeb. Zlomovým rokem byl pro tuto oblast rok 2007, kdy vstoupil v platnost nový zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách. Cílem předkládané práce je prozkoumat reformy a vývoj sociální politiky v ČR po roce 1989 a nakonec také porovnání složky sociální pomoci před a po roce 1989. Toto téma jsem se

³ TOMESŠ, Igor a kol., *Československé právo sociálního zabezpečení*, 1. vyd., Praha, ORBIS PRAHA, 1968, str. 12.

rozhodl zpracovat z toho důvodu, jelikož je dnešním trendem si na dnešní sociální funkci státu neustále stěžovat. Zejména při komunikaci s lidmi, kteří zažili komunismus a byli ovlivněni propagandou a nečistými praktikami státu, dochází často ke konfrontaci bývalého sociálního systému s tím novým. O tom, že řeči o žádné sociální problémy neexistovali, dnes již víme své. Úkolem předložené práce je ovšem prozkoumat vývoj sociálního systému po revoluci a následně zhodnotit současný model, zdali je opravdu tak nedostatečný a špatný, jak se o něm mnohdy říká. Cílem předkládané práce je s pomocí dostupné literatury objektivně nahlížet na téma sociální revoluce v České republice a předat čtenáři kompletní a ucelený náhled na situaci, náladu a perspektivy vývoje sociálního systému po roce 1989. Právě pro dosažení maximální objektivity, bylo použito množství literatury a konkrétních, důvěryhodných čísel. Pokud by tedy současná demokratická vláda chtěla propagovat své kroky a následně vykázat určitý posun kupředu, pak cílem této práce je právě možnost ji k takovému účelu použít, bez rizika zkreslení populismem či propagandou minulého režimu.

V první části této práce se zaměřím na přehled významných milníků sociální reformace, které se odehrály během první dekády po revoluci. Toto období je důležité právě z hlediska své bezprostřednosti a také kvůli tomu, že se jedná o období, které muselo čelit nedostatkům shnilého komunistického režimu a nastolit trend ozdravování státu. Tato kapitola prozradí, jaké změny se musely stát, aby vůbec stát mohl fungovat coby garant sociálních jistot.

Druhá část práce se bude zabývat podobou současné sociální politiky, za účelem pochopení jejího aktuálního stavu a za účelem jejího závěrečného zhodnocení.

Jako téma třetí části práce jsem vybral analýzu vývoje oblasti penzijního systému. Pokusím se o sumarizaci informací a jejich následné zpracování, za účelem uceleného výkladu této problematiky. Součástí této kapitoly je výčet nedostatků, které zanechal minulý režim a jež musely být

novou formou státu odstraněny. Tato kapitola si klade za cíl prozkoumat, zda nový systém nabízí lepší služby, než jak tomu bylo před rokem 1989.

Celkem se tato práce bude zabírat problematikou a vývojem sociální péče a také důchody, které nabírají na aktuálnosti spolu s problematikou nepříznivého demografického faktoru. Jedná se samozřejmě o výsek z celkové šíře působnosti státu na poli veřejných služeb. Vzhledem k omezenému rozsahu práce, se tato práce bude věnovat právě zmíněné tematice, přičemž se pokusím najít odpověď na otázky celkové přínosnosti reformy sociálního systému pro občana České republiky v kontextu klamně socialistické vize paternalistického státu.

1. Sociální politika ČR

Jak je psáno v samotném úvodu práce, sociální politika má v rámci státu velmi výsadní postavení, protože je složkou, která je ve své podstatě tou, která dbá o blaho občanů. A to nejen u nás v naší republice, ale všude ve všech vyspělých demokratických zemích. A možná právě pro svoji důležitost a přímou souvislost s kvalitou žití v zemi, je vystavena velkému tlaku a často kritice, i když je jasné, že nikdy nemůže být šita na míru všem, pouze může vyhovovat většímu procentu obyvatel. Dalším faktorem je neustálý nepoměr mezi požadavky na kvalitu sociálních služeb a zdroji, které na ně může stát vynaložit. Právě tento rozpor se snaží s větším, nebo menším úspěchem řešit sociální reformy.

Podle Krebse je sociální politika vymezena jako „*soubor aktivit, které promyšleně (cílevědomě) směřují ke zlepšení základních životních podmínek obyvatelstva jako celku, resp. určitých skupin obyvatelstva, k zabezpečování*

sociálního bezpečí a sociální suverenity v rámci daných hospodářských a politických možností země.⁴

Pro sociální politiku existují v současné době v ČR dva přístupy, které ji definují. První přístup je tím typicky širokým pojmem, kterým rozumíme veškerou činnost státu a ostatních subjektů, které do sociální politiky zasahují a bezprostředně tak mění životní podmínky celé společnosti a dopadá na celou sociální sféru společnosti. Toto pojetí je definováno svou dlouhodobou povahou (náhledem v širších souvislostech), která je vhodná pro koncepční úvahy o podobě sociální politiky a sociálních programech. Zohledňuje sociální systém jako subjekt se specifickými vnitřními a vnějšími vazbami.

Druhé pojetí vnímá sociální politiku v daleko užší perspektivě. Jeho významem je schopnost reagovat na negativní dopady sociálních rizik (nemoc, stáří, invalidita) a odbourávat negativní sociální jevy (nezaměstnanost, chudoba). „*V podstatě jde o přístup dílčí (parciální), i když zahrnuje značný prostor sociální politiky.*“⁵

První část této kapitoly je věnována podobě české sociální politiky v dobách transformace v listopadu 1989. V podkapitolách budou rozlišena vládní období, kdy se měnila a vyvíjela sociální politika České republiky. Bude v nich popsán vývoj sociální politiky státu tak, jak se vyvíjel a doposud vyvíjí. Pro tuto práci bude stěžejní období v rozmezí od revoluce roku 1989 až po přibližně první dekádu od počátku revoluce, protože právě toto období bylo pro vývoj sociální politiky u nás stěžejní a nastolilo určitý směr, kterým se musí a bude dále ubírat.

⁴ KREBS, V.: *Sociální politika*. 4.vydání ASPI, Praha 2007. Str. 24.

⁵ KREBS, V.: *Sociální politika*. 4.vydání ASPI, Praha 2007. Str. 25.

Budu se zabývat sociální reformou v jejích nejdůležitějších meznících až po předpokládané tendence v budoucím vývoji české sociální politiky. V poslední části této kapitoly se zaměřím na systém sociální pomoci a sociálních služeb v rámci sociálního zabezpečení a na jeho nástroje, neboť cílem předkládané práce je posléze jejich následná analýza. Další oblastí, která si zaslouží pozornost je oblast důchodové reformy, jejíž přijetí je stále oddalováno, nicméně některé změny zmíním.

1.1 Charakteristika procesu transformace sociální politiky v ČR

Jak bylo již nastíněno, zásadní společenské změny po listopadu 1989 měly odezvu nejen v politické oblasti, ale i v oblasti ekonomické a pro tuto práci především sociální. Revoluce, která po svržení dosavadního režimu vznikla, měla za následek transformaci ekonomiky od centrálně plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku. V praxi tato přestavba hluboce zasáhla i veřejný sektor a nový sociální systém se proto musel vypořádat s celou řadou nepříznivých jevů, které s sebou přinesl nový systém, založený na jiných hodnotách a stavbě veřejné politiky.

Stará forma státu fungovala na principu maximální, povinné, i když neefektivní zaměstnanosti, což s sebou ale přinášelo pozitivum v podobě minimálního množství úředníků. Možná je otázkou, kde se brala všechna pracovní místa, jak je možné, že bylo tolik pracovních příležitostí, ale odpověď je prostá. Starý režim dotoval i podniky, které již ekonomicky neprosperovaly, jen držely pracovní místa. Jenže stát tak přicházel o finance, které mohl investovat například do modernizace. Právě přestup k tržní ekonomice podobné praktiky absolutně netoleruje. Proto se po revoluci roku 1989 ruší řada podniků, zanikají pracovní místa a spousta lidí se tak ocitá bez práce. Realita byla možná paradoxně trochu jiná, jelikož nezaměstnanost se po revoluci nijak rapidně nezvýšila. Důvodem byla nutnost vybudovat mnoho pracovních (úřednických) míst, které by spravovaly administrativu veřejné politiky, která začala být nově složitější. Musela totiž řešit mnoho negativních stránek nové politiky. Jednou z nich byla a je, jak již byla nastíněno, vyšší míra nezaměstnanosti. Druhé negativum, které musí nový sociální systém řešit, je markantní nárůst kriminality, která je důsledkem vyšší míry nezaměstnanosti. Samozřejmě nelze kriminalitu jako takovou svádět pouze na nezaměstnanost, existují i jiné faktory, které zapříčiňují zvýšení kriminality.

Dalším z výčtu negativ nového systému můžeme jmenovat pokles reálných příjmů nebo chudoba ohrožující nejzranitelnější skupiny lidí. To vše znamenalo, že se revoluce ekonomické koncepce neobejde bez sociální reformy. Ta měla kompenzovat nebo alespoň mírnit negativní dopady společenských změn na obyvatelstvo. Měla se formou sociální politiky výrazně blížit evropským standardům, jelikož Evropa byla v těchto oblastech dosti napřed.

„Podle svědectví věrohodného účastníka vznikla první neformální skupina zabývající se sociální reformou už v roce 1983: „Lidé v Akademii věd, na vysokých školách a ve výzkumných ústavech, potají z fandovství, ze zájmu o věc přemýšleli, získávali vynikající materiály ze zahraničí, studovali.“⁶

Sociální politika z doby tehdejšího Československa musela zkrátka projít důkladnou přestavbou, jelikož forma, jakou známe z období po roce 1989, neměla dříve v podstatě obdoby. Na první pohled by se mohlo zdát, že za dob komunismu neexistovaly žádné sociální problémy. Opak je pravdou, jen byly maskovány populistickým režimem, který věnoval více úsilí k vytvoření přetvářky, než skutečnému řešení problému. Příkladem je výše zmíněné zakrývání nezaměstnanosti umělým dotováním nerentabilních a neefektivních pracovních míst.

Výhradním distributorem sociálních dávek a jediným subjektem, který měl kompetence k manipulaci a správě sociálního programu minulého režimu byl stát. Ten dávky a sociální příspěvky ale často spíše zneužíval k dosažení svých ekonomických cílů. Stát finanční zdroje alokoval přes státní rozpočet,

⁶ RYS, Vladimír, *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*, 1. vyd., Praha, Karolinum, 2003, str. 25.

tento systém byl jednak neefektivní a také velmi netransparentní. Fakt, že neexistovaly žádné nestátní sociální subjekty, jako je tomu dnes, znamenalo, že stát měl v této oblasti monopol a mohl tak manipulativně zneužívat sociální dávky. Tato sociální politika, která byla uplatňována minulým režimem, se ukázala být neživotaschopnou, nefunkční a velmi neefektivní. Všechny tyto události tak položily základní kámen sociální revoluci s cílem vytvořit funkční, spravedlivý a solidární systém sociální ochrany, podle evropských měřítek.

1.2 Česká sociální reforma

Na přípravě sociální reformy započaly práce ihned v okamžiku jmenování federální vlády v roce 1990, neboť bylo dobře známo, že současná sociální politika dosavadního státního zřízení není slučitelná s novým pojetím státu. Byly vytyčeny hlavní cíle, jako především odstranění závažných nedostatků starého systému a vytvoření systému, který bude efektivnější a transparentnější. Když se řekne sociální reforma po roce 1989, nemůžeme si myslet, že toho roku se reforma uskutečnila a tím to skončilo. Právě naopak, rok 1989, byl pouze začátkem dlouhého procesu, který trvá dodnes. Právě protože se jedná o dlouho trvající proces, jeho úspěch závisí do značné míry na tom, jak se podaří skloubit dohromady navrhovaná koncepční řešení se skutečným opatřením, které se té či oné vládě podaří prosadit.

„Přeměna sociálního systému byla třetím významným úkolem postkomunistické transformace, po privatizaci hospodářství a zavedení demokracie.“⁷

Charakter sociální reformy se tedy nesl v duchu překonání nedostatků uvedených v minulé kapitole a šlo přednostně o realizaci politiky

⁷ VEČERNÍK, Jiří, NEŠPOR, Zdeněk, *Sociologické studie – Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*, 1.vyd., Praha, SÚ AV ČR, 2006, str. 67.

zaměstnanosti (té efektivní), sociálního zabezpečení, rodinné politiky a politiky v oblasti pracovních příjmů. Následující část této kapitoly se zaměří na nejdůležitější mezníky ve vývoji sociální politiky.

„Výchozím dokumentem pro změny byl „Scénář sociální reformy“, který byl (spolu se scénářem ekonomické reformy) předložen Federálnímu shromáždění v září 1990.“⁸

Domnívám se, že sociální reformy by v naší republice probíhaly daleko rychleji a efektivněji, kdyby proti nim nebyl zvláštní obecný odpor, který je znát i z pesimistických vystoupení známých osobností a odborníků z této oblasti. Pro ilustraci jsem vybral následující tři příspěvky:

„předpoklady reformy jsou samozřejmě v sladění zájmů všech aktérů – to je velice jasná a zároveň téměř nedosažitelná věc a ještě méně v českých podmínkách. Dosažení nějaké výrazné společensko–politické dohody na podobě a stabilitě tohoto řešení v parametrech a v čase je málo pravděpodobné v podmínkách, kdy se vychází z optimistické skepse, že se nic v zásadě nestane.“⁹

„my ztrácíme schopnost hledat konsensus a nacházet konsensus. A to vidím jako fatální. Prostě dneska, máme ten cyklus tak vyhrocený při polaritě politických stran, při prakticky paritě pravice a levice, kdy se z penzijní reformy (a toho jsme se nejvíc báli) udělalo politikum, tak jsme prostě v háji.“¹⁰

⁸ VEČERNÍK, Jiří, NEŠPOR, Zdeněk, *Sociologické studie – Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*, 1.vyd., Praha, SÚ AV ČR, 2006, str. 67.

⁹ FONTES RERUM družstvo pro ekonomická, politická a sociální studia – sborník textů č. 35/2011 (část *Důchodová reforma v ČR: spása, nebo zmar?*) z 16.12.2010, Dráčov, FONTES RERUM, 2011, str. 83.

¹⁰ Tamtéž, str. 102.

„všechno v podstatě již zde bylo řečeno. Základním problémem reformy systému, tak, jak si ji představuje také Bezděkova skupina, jsou vysoké fiskální dopady a nízké výnosy. Já bych ještě přidal to, že na reformu v Polsku nadává premiér Tusk – říká se, že je pravičák – a nadává stejně, jako levičák Fico na Slovensku.“¹¹

1.3 Sociální politika v letech 1989-1992

Jestliže se po válce společnost měnila ve prospěch dělníků, coby nových vedoucích a tahounů ekonomiky státu, po roce 1989 nastává stav, který je v podstatě přesným opakem. O tom, jak společnost procházela náhlou proměnou během reálného socialismu u nás, svědčí Jiří Večerník a spol.:

„Nový typ sociální diferenciacce se stává součástí a nástrojem dlouhodobého procesu homogenizace společnosti, připravujícího úplné odstranění tříd a třídní struktury. Základní rovinou dalšího vývoje sociální struktury a zároveň jeho hlavní determinantou, základním hybným momentem se stávají přeměny dělnické třídy, tj. na jedné straně zásadní změna jejího postavení ve společnosti, které se z podřízeného stává vedoucím, na druhé straně s tím úzce spjatá proměna celé společnosti, která nabývá výrazně dělnického charakteru.“¹²

Po roce 1989 došlo k společenské diferenciaci, a to díky výraznému ekonomickému zhoršení situace dělníků, kteří se, jak je zmíněno výše v textu, propadli v hierarchii důležitosti pro chod státu hluboko pod statut, kterého si

¹¹ FONTES RERUM družstvo pro ekonomická, politická a sociální studia – sborník textů č. 35/2011 (část *Důchodová reforma v ČR: spása, nebo zmar?*) z 16.12.2010, Dráčov, FONTES RERUM, 2011, str. 120.

¹² CHARVÁT, František, LINHART, Jiří, VEČERNÍK, Jiří, *Sociálně třídní struktura Československa, Vývoj, data, srovnání*, 1. vyd., Praha, HORIZONT, 1978, str. 64.

užívali za dob komunismu. Je patrné, že moderní společnost je vystavěna na jiných principech, především pak na principu přirozené solidarity a hlavně vědění. Po roce 1994 došlo k ekonomickému zlepšení u vyšších odborníků typu právníků a ekonomů. Odborníci z veřejného sektoru spíše stagnovali. Tento proces se stal charakterem sociální revoluce, protože hlavním nositelem a šířitelem sociální a ekonomické revoluce se stali lidé s vysokým vzděláním, naopak dělnická třída, která dříve stála v čele státu, ztratila na vlivu.

„Změna životních šancí v průběhu transformace je často spojována se změnou vlivu lidského kapitálu (vzdělání a zkušenosti) na ekonomický úspěch. Měli bychom se tedy zabývat tím, zda se vzdělání uplatňuje jako nezávislý faktor utváření životních šancí, tj. zda lidé s vyšším vzděláním pocítují sociálně-ekonomický vzestup i bez ohledu na změnu jejich třídního nebo profesního postavení.“¹³

„Lidé s vysokoškolským vzděláním pocítovali v první fázi transformace silný ekonomický vzestup a v tomto ohledu se výrazně odlišovali od ostatních vzdělanostních skupin. Jedinci se středoškolským vzděláním rovněž používali určitý vzestup, avšak již méně výrazný. Pozornost si zaslouží rovněž dva nejnižší stupně vzdělání: typickými „poraženými“ v procesu transformace nejsou osoby s pouze základním vzděláním, nýbrž vyučení dělníci.“¹⁴

První skutečný krok k zajištění nového plánu na nápravu sociálního systému byl uskutečněn novou federální vládou roku 1990. Mělo se jednat o první krok z mnoha, které měly následovat. Nebyl však ničím více, než sociálním programem vlády, které za dva roky končilo volební období. Tehdejší vláda dobře věděla, že na realizaci bude třeba mnohem delší časový úsek, než má k dispozici, a proto sestavila orientační plán, podle kterého se měl

¹³ MATĚJŮ, Petr a kol., *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998*, 1. vyd., AV ČR, 1998, str. 174.

¹⁴ MATĚJŮ, Petr a kol., *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998*, 1. vyd., AV ČR, 1998, str. 174.

sociální program orientovat na aktuální sociální rizika spojená s ekonomickým vývojem. Prioritou bylo ošetřit problematiku rostoucí nezaměstnanosti, inflace a tlumit všeobecné sociální napětí vyvolané procesy revoluce. Tento scénář přispěl hlavně ke vzniku neexistujících sociálních institucí jako například úřadů práce.

„První měsíce probíhají v horečné činnosti, která začíná sbíráním statistických údajů týkajících se všech funkcí existujícího systému; často zanedbávané minulým režimem jsou tyto informace nezbytné pro zavedení sociálního pojištění. Současně se shromažďuje veškerá dostupná zahraniční zkušenost...“¹⁵

Uvedený scénář nechal vzniknout i takové mechanismy, jako jsou například valorizace, životní minimum, nebo sociální pojištění. To bude nově stát na těchto třech pilířích:

- „1. Základem bude veřejnoprávní soustava státního sociálního pojištění, garantovaná státem, jednotná a pro všechny občany povinná.*
- 2. Druhým stupněm bude kolektivní nebo individuální připojištění buď v rámci veřejnoprávní soustavy nad povinný základ, nebo ve formě podnikového či profesního systému, ať už u komerční instituce, nebo na základě kolektivního vyjednávání.*
- 3. Třetím stupněm bude soukromé a individuální zvýšení úrovně zabezpečení podle svobodného rozhodnutí občana, ve formě úspor či investic v příslušných institucích tržního hospodářství.“¹⁶*

Politika zaměstnanosti se musela transformovat do podoby, kdy je vzato v úvahu jisté procento nezaměstnanosti. To dříve nepřipadalo v úvahu, proto nově směřovala na pomoc občanům, kteří přišli o práci. Druhým bodem,

¹⁵ RYS, Vladimír, *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*, 1. vyd., Praha, Karolinum, 2003, str. 26.

¹⁶ RYS, Vladimír, *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*, 1. vyd., Praha, Karolinum, 2003, str. 44.

nové politiky zaměstnanosti byla snaha o zkvalitnění lidského kapitálu, což mělo přinést zefektivnění a zkvalitnění nabízených služeb. Pro uskutečnění tohoto cíle byly využity nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, podpora podnikání, rekvalifikační kurzy a celkový rozvoj sektoru služeb, čímž se celý systém tak razantně odlišoval od starého.

Nová soustava sociálního zabezpečení měla tyto části:

- „A. *Sociální pojištění, oddělené od státního rozpočtu.*
- B. *Státní dávky rodinné péče, poskytované v rámci celonárodní solidarity.*
- C. *Sociální péče (věcná i peněžní), podmíněná sociální potřebností.*
- D. *Dávky v nezaměstnanosti.*
- E. *Základní zdravotní péče.*“¹⁷

Vláda přijala nový zákon o zaměstnanosti v roce 1991 (1/1991 Sb.), který se stal základem pro vytváření úřadů práce a pro poskytování dávek v nezaměstnanosti. Dále zvýhodňoval zaměstnavatele občanů se změněnou pracovní schopností a byla stanovena minimální mzda z pracovní činnosti, která do té doby nebyla legislativně upravena. Cílem příjmové politiky bylo občanům zaručit minimální hranici příjmů, kterou se stát snažil o zvýšení odpovědnosti občanů na zajištění jejich životních potřeb. Její velikost byla stanovena tak, aby byla zajištěna motivace občanů, což napravilo chybu, kterou praktikoval minulý režim, kdy měl mzdu jistou každý. Navíc se dá říci, že nebyl odlišen ten, co v práci odváděl nadstandardní výkon. Dále byly přijaty zákon o mzdě a o kolektivním vyjednávání. Zákon o mzdě zavedl pravidla, podle kterých byly vytvářeny mzdy, a tím zaručil ochranu sociálních práv občanů na patřičnou mzdu. V případě rozpočtových a příspěvkových organizací si stát ponechal kompetenci regulovat výši mezd.

¹⁷ RYS, Vladimír, *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*, 1. vyd., Praha, Karolinum, 2003, str. 42.

Skutečné revoluce doznal náhled na rodinu jako na důležitou, základní složku státu. Rodiny se dočkaly významné podpory, stejně tak její členové. To znamenalo, že v případě nedostatečných příjmů začal stát poskytovat rodinám sociální pomoc, v podobě poskytování sociálních dávek, které měly rodinám s nízkým příjmem zaručit základní životní potřeby. Dále byl zaveden rodičovský příspěvek na vyrovnání příjmů v době mateřství se zaměstnáním. Jelikož již ekonomika nebyla násilně plánovaná, muselo se počítat s jejím případným kolísáním, které by zapříčinilo výkyv cen, případně znehodnocení vyplácených sociálních dávek. Tomuto mechanismu říkáme valorizace. Ty byly zavedeny proto, aby výše zmíněné výkyvy vyrovnávaly a ochránily tak příjemce důchodových a nemocenských dávek.

Dále byl vypracován koncept sociálního pojištění, realizován byl však až v roce 1995. Jedním z dalších problémů, které starý systém neřešil, byl stav chudoby občanů. Sociální politika se s tak nepříznivým stavem nedokázala vypořádat, protože sociální systém před rokem 1989 tento pojem vůbec neznal. Na pomoc chudým občanům vznikl zákon o životním minimu, který problém alespoň mírnil, nebyl však schopen tak rychle reagovat na potřebu vybudování sociální sítě.

*„Záchrannou sociální sítí lze vymezit jako soubor různých legislativních norem upravujících různá sociálně politická opatření, kterými stát garantuje všem občanům určitou minimální úroveň pomoci v případě, že se ocitnou v závažných a státem uznaných nouzových sociálních situacích“.*¹⁸

Záchranná sociální sítí má ve své podstatě především „zmírňovat nejvyhraněnější sociální dopady jednotlivých postupných kroků transformace ekonomiky. Je výrazem celospolečenské solidarity a zodpovědnosti státu ve vztahu k občanům pro případ, že se ne vlastní vinou dostanou do stavu nouze, případně že jsou ohroženy důležité sociální zájmy občana nebo i státu

¹⁸ KREBS, V.: *Sociální politika*, 4.vyd., Praha, ASPI, 2007, str. 96-97.

(společnosti). V těchto případech stát garantuje potřebný, nezbytný, společensky uznávaný standard pomoci.“¹⁹

Když se ohlédneme zpět za léty 1989 a 1990, je zřejmé, že vláda udělala řadu podstatných kroků potřebných k reformě sociálního systému, šitému na míru ekonomickému vývoji. Na druhou stranu je jisté, že na příští vlády čeká ještě hodně dlouhá cesta, která nás dokonce přivedla ke dni 1. ledna 1993, kdy se rozdělila federace na dva samostatné státy. O dalším milníku níže.

1.4 Program sociální politiky české vlády 1992 – 1995

Počátek tohoto období zasáhlo rozdělení federace na dva samostatné státy Českou a Slovenskou republiku. Vláda musela rozdělení republiky věnovat značnou pozornost až do konce roku 1992 a rok 1993 byl ve znamení zotavování se z dopadů rozdělení. Vláda i Ministerstvo práce a sociálních věcí pružně reagovalo na vzniklou situaci a vydaly v rámci svých kompetencí řadu předpisů a vyhlášek, které podporovaly životaschopnost nového státu. Vláda se mimo jiné ve svém programovém prohlášení zavázala pokračovat v nastolené sociální reformě. Vláda následovala cíle stanovené minulou vládou, viz:

- *„upevňovat principy právního státu, parlamentní demokracie a respektu k základním lidským právům a svobodám;*
- *reformovat státní správu a decentralizovat ji;*
- *respektovat mezinárodní závazky federace, podporovat mezinárodní regionální spolupráci a důsledně hájit zájmy České republiky a jejích občanů ve vztahu k zahraničním partnerům;*
- *úspěšně dokončovat ekonomickou transformaci na standardní tržní hospodářství;*
- *vytvářet vyrovnané rozpočtové podmínky pro stabilitu měny;*

¹⁹

KREBS, V.: *Sociální politika*, 4.vyd., Praha, ASPI, 2007, str. 97.

- *provádět daňovou reformu;*
- *vytvářet podmínky pro restrukturalizaci, nebude ji však sama organizovat;*
- *pomáhat rozvoji drobného a středního podnikání;*
- *podporovat infrastruktury potřebné pro ekonomický rozvoj a restrukturalizaci.*²⁰

Z uvedeného výčtu je zřetelné, že se nová vláda dále snažila prosazovat politiku decentralizace státní správy, což bylo nezbytné pro provedení sociální reformy. V roce 1992 Parlament schválil zákon o pojistném na sociální pojištění a na státní politiku zaměstnanosti (č. 589/1992 Sb.). Další rok se vláda snažila vypořádat s privatizací a intenzivně se věnovala ekonomické reformě. Sociální reforma pokračovala ve jménu dobudování sociální sítě, která byla zatím nedostatečná a byla jedním z nedostatků. Pomoci měly především tyto úpravy zákonů:

- *Novela zákona o sociální potřebnosti (č. 84/1993 Sb.);*
- *Vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí o zvýšení životního minima (č. 81/1993 Sb.)*
- *Nařízení vlády ke zvýšení sociálních dávek (č. 154/1993 Sb.)*
- *Zákon o jednorázové dávce na nezaopatřené děti (č. 197/1993 Sb.)*

„Byl kladen důraz na odklon od paternalistického státu směrem k individuální odpovědnosti. Pod vlajkou méně nákladného a efektivnějšího sociálního systému byl vyhlášen rozsáhlý reformní program zhruba následujícího zaměření:

- *Oslabení relace státních důchodů k výdělkům a posílení soukromého připojištění*

²⁰ TOMEŠ, I.: *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha, SOCIOKLUB, 2001, str. 221-222.

- *Posílení příjmového testu pro přídavky na děti a další dávky státní sociální podpory, spolu s určením limitu pro uplatnění nároků*
- *Zavedení přísnějšího příjmového a majetkového testu pro dávky sociální pomoci*
- *Posílení principu pojištění a individuální odpovědnosti ve zdravotní péči*
- *Celkově pak odvození sociálního zabezpečení pouze od občanských práv-zaměstnavatelé a profesionální organizace neměly mít podíl na sociálním pojištění“²¹*

Ve druhé polovině roku 1993 sociální reforma pokračovala schválením zákona o předčasném poskytování starobního důchodu (č. 39/1994 Sb.), schválením zákona o zvýšení důchodů, které jsou jediným zdrojem příjmu a sociálních důchodů (č. 41/1994 Sb.) a zákonem o penzijním připojištění (č. 42/1994 Sb.). Roku 1995 byl přijat parlamentem zákon o státní podpoře (č. 117/1995 Sb.) a zákon o důchodovém pojištění (č. 155 a 160 Sb.). Toto období, které bylo prvním obdobím nové vlády, se dá označit jako úspěšné pokračování snahy minulé vlády, která nastavila směr, kterým se reforma měla ubírat. Řada záležitostí však stále zůstávala nevyřešena, například otázka sociální pomoci, sociální služby, nový zákoník práce a další.

²¹ VEČERNÍK, Jiří, NEŠPOR, Zdeněk, *Sociologické studie – Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*, 1.vyd., Praha, SÚ AV ČR, 2006, str. 70.

1.5 Sociální politika v letech 1996-1998

Koaliční vláda pokračovala dalšími kroky, které posilovaly reformní hnutí a podporovaly další kroky k decentralizaci státní správy. Bylo prosazeno pravidelné navyšování důchodů a životního minima, zachování dávek sociální podpory a dalším krokem ke zmíněné decentralizaci bylo posílení role obcí a zjednodušení administrativy. Vláda ve svém programovém prohlášení mimo jiné uvedla, že bude i nadále pokračovat v privatizaci a prosazování nastolené sociální politiky. Tyto body vláda označila za základ národní stabilizace. Zavázala se pokračovat v podporování sociální jistoty občana, zajišťováno jeho základní životní potřeby v případě tíživé životní situace. Vláda dále prosazovala politiku, kdy je to právě občan, který je zodpovědný za svou vlastní budoucnost a v první řadě by se měl spoléhat na vlastní rodinu, případně na obce. I zde je patrný prvek decentralizace státní správy.

Dále se vláda zavázala prosazovat politiku efektivní zaměstnanosti, a že bude globálně pokračovat ve stylu sociální reformy. Bude se snažit zjednodušit administrativu a podporovat sociální činnost jiných subjektů, pokud povedou k pozitivnímu rozvoji sociálních služeb. Vláda tak na základě svého programového prohlášení přijala zákony pro oblast sociálního zabezpečení, státní sociální podpory a pomoci a přijala zákony související s uvolněním cen tepla a nájemného:

- zákon č. 75/1997Sb., o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení cen tepelné energie;
- zákon č. 132/1997 Sb., o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení nájemného a přijala některé dílčí novely k zákonům č. 100/1997 Sb., o sociálním zabezpečení, č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře;

Pro zdravotní oblast přijala:

- „zákon č.14/1997 Sb., který se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu;
- zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění“.²²

1.6 Sociální politika po volbách roku 1998

Sociální politika podle prohlášení vlády v roce 1998 měla pokračovat v sociálním rozvoji společnosti. Cílem vlády byly tyto klíčové body:

- Vyřešit otázku nezaměstnanosti
- Zaručit růst reálných mezd
- Zvýšení kupní síly důchodů
- Zajistit důstojné životní podmínky pro všechny občany bez rozdílu
- Zajistit vyšší úroveň vzdělání

Vláda se dále rozhodla rozvíjet sociální politiku a přihlásila se o připojení k Evropské sociální chartě, což mělo přispět k přiblížení se standardům uplatňovaným v Evropské unii. Jednalo se zejména o právo na práci, kolektivní vyjednávání, právo na sdružování, právo na spravedlivou odměnu, zákaz diskriminace v zaměstnání, právo mužů i žen na stejnou odměnu za stejnou práci, na stejné příležitosti bez diskriminace na základě pohlaví, barvy pleti, náboženství a jiné. Evropská sociální charta byla ratifikována o rok později v létě 1999. Dalším důležitým krokem byl záměr připravit nový zákoník práce.

Vládní období vláda plnila pomocí níže uvedených bodů:

- „Pokračování prosazování sociální politiky na úrovni menších samosprávních celků (decentralizace);

²² TOMEŠ, I.: *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha, SOCIOKLUB, 2001, str. 226.

- Byl schválen návrh na ratifikaci Evropské sociální charty a předložen parlamentu (vstoupila v platnost dne 4. prosince 1999);
- Byl vypracován a předložen Parlamentu návrh novely zákoníku práce
- Vláda předložila návrh zákonů o odměňování zaměstnanců (v podnikatelské sféře, v rozpočtových a příspěvkových organizacích) a následně byly tyto návrhy schváleny parlamentem.
- Příprava nového systému úrazového pojištění;
- návrh novely zákona o důchodovém pojištění (č. 155/1995 Sb.);
- Byl vypracován a přijat Národní plán zaměstnanosti (rok 1999);
- Vláda navýšila rozpočtové zdroje pro aplikování nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti;
- Byla navýšena minimální mzda a přijato opatření, které zajišťovalo její pravidelné zvyšování i v budoucnu za účelem motivace občanů;
- Byla navýšena částka životního minima
- Připravena novela zákona o státní sociální podpoře (č. 117/1995 Sb.);
- Snaha rozšířit repertoár sociálních služeb a zařídit dostupnost pro všechny;
- Novela zákona o nemocenském pojištění, která má zvýšit úroveň dávek nemocenského pojištění;
- Vláda umožnila vznik systému zaměstnaneckého penzijního připojištění a rozšířila možnosti dobrovolného důchodového připojištění;
- Vytvořila takové právní předpoklady, které mají zamezit všem formám diskriminace v právu na zaměstnání a které usilují o rovné zacházení s muži a ženami na trhu práce včetně rovného odměňování;

- Vláda přijala zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který zaručuje uplatňování Úmluvy o právech dítěte a haagské Úmluvy ochrany dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.²³

1.7 Vývojové perspektivy sociální politiky

Jak již bylo úvodem této práce řečeno, proces restrukturalizace a reforma sociální politiky je dlouhodobým a pozvolným procesem, který se neustále transformuje, aby kopíroval potřeby společnosti a nejnovější trendy. Jak můžeme vyčíst z historie, je zřejmé, že stav sociální politiky se vždy do značné míry odvíjí od trendů a stavu ekonomiky. Proto si myslím, že se sociální politika české republiky bude vyvíjet do budoucna právě s ohledem na vývoj ekonomiky.

Jedním z výrazných faktorů, se kterým se musí naše společnost potýkat již nějakou dobu, a která velmi silně ovlivňuje vývoj politiky jako takové, je demografická situace, která se pro sociální politiku nevyvíjí příznivě. Je to dáno díky dvěma protichůdným důvodům. Prvním je stále lepší lékařská péče a zlepšující se podmínky k životu, které významně pozitivně ovlivnily délku života občanů na našem území. Druhým je ovšem stále menší porodnost, která přímo kontrastuje s prvním faktem. Výsledkem je zmenšující se počet lidí, aktivně se podílejících na ekonomické prosperitě státu.

Stát také musí financovat důchodové systémy, zdravotní a sociální péči pro narůstající počet seniorů. Na tyto významné faktory bude muset sociální politika reagovat a bude nutné aktualizovat systém přerozdělování podle aktuální potřeby. Bude nutná vyšší efektivita, což podle Krebse znamená, že by

²³ TOMES, Igor, *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha, SOCIOKLUB, 2001, Str. 227.

se sociální politika měla v budoucnu zakládat na přerozdělování těm, kteří opravdu sociální péči potřebují. Dále je nutný rozvoj vzdělání, lékařské péče a především je nutné, aby se lidé aktivně účastnili této vize na záchranu státu.

“Účinná sociální i hospodářská politika pak bude především vyžadovat, aby se v dlouhodobé perspektivě dařilo skloubit dva fenomény (v nichž se prolínají jak ekonomické, tak i etické hodnoty): výkonnost a solidaritu. Jejich vyváženost umožní promítat ekonomické efekty do zlepšování a rozvíjení životních podmínek občanů.“²⁴

2. Současná sociální politika

2.1 Vývoj právní úpravy sociální politiky

Sociální pomoc jako taková má dlouholetou historickou tradici. Vždy existovala určitá míra solidarity mezi bohatými a chudými, zdravými a nemocnými. Nejprve tato pomoc byla zcela přirozená, zejména v rodině, ale i stát pečoval o nemocné a chudé (zejména chudinská péče).

Po druhé světové válce (až v roce 1956) byl přijat první zákon o sociálním zabezpečení č. 55/1956 Sb., který sjednotil základní práva sociálního zabezpečení. Výkon sociální péče byl převeden na stát nebo místní orgány – národní výbory. Řešil zejména poskytování dávek, poradenství a ústavní zaopatření. Až v roce 1975 byl přijat další zákon o sociálním zabezpečení č. 121/1975, který rozšířil počet dávek sociální péče.

²⁴ KREBS, V.: *Sociální politika*, 4. vyd., Praha, ASPI, 2007, str. 454.

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, který řeší sociální péči, je i přes postupující reformu sociálního zabezpečení, kdy byla řada jeho ustanovení už zrušena, stále v platnosti. Posledním zákonem upravujícím sociální služby je zákon č. 108/2006 o sociálních službách.

„Nové právní předpisy v oblasti sociálního zabezpečení, které nebyly účinnosti k 1.10. 1988, znamenaly opět významný posun v komplexní péči naší společnosti o občany, kteří mají nízký příjem a z vážných důvodů si ho nemohou zvýšit vlastní prací, a o občany, kteří pomoc společnosti potřebují pro svůj věk, zdravotní stav nebo vzhledem k mimořádným poměrům, ve kterých žijí, nebo ve kterých se přechodně ocitli.“²⁵

2.2 Sociální pomoc v systému práva sociálního zabezpečení

Právo sociálního zabezpečení prošlo od roku 1989 někdy až překotným vývojem, je to široké a složité právní odvětví, protože ho tvoří řada právních norem, které se zabývají vznikem, změnou a zánikem právních vztahů, které souvisí s právem uznanými sociálními událostmi. Jak již bylo řečeno, sociální událost je taková právní skutečnost, která může mít nebo má nepříznivý dopad na sociální postavení občana. Právě podle těchto skutečností můžeme systém sociálního zabezpečení rozdělit na tyto základní oblasti:

- sociální pojištění
- státní sociální podporu
- sociální pomoc

„Státní zaopatření, kterým jsou občané povinně státem zabezpečeni pro případ státem uznané sociální události, je výrazem sociálního přerozdělení /redistribuce/ mezi „nepotřebnými“ a potřebnými /zaměstnaní a

²⁵ Dům kultury ROH Trutnov – oddělení kvalifikačního oddělení, *Aktuální problémy sociálního zabezpečení*, sborník přednášek, Trutnov, 1989, str. 5.

*nezaměstnaní, zdraví a nemocní, rodiče nezaopatřených dětí a ostatní výdělečně činní/.*²⁶

Do oblasti sociálního pojištění zahrnujeme systém veřejného zdravotního pojištění, nemocenské pojištění a důchodové pojištění občanů. Státní sociální podporu vyjadřuje systém státního zaopatření rodin. Sociální pomoc nastupuje tehdy, kdy žádný z předchozích systémů nedokáže jedince v sociální tísní zabezpečit. *„Systém sociální pomoci reaguje na individuální situaci občanů, zohledňuje jejich sociální, příjmové a majetkové poměry, nutné náklady na zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a nákladů na domácnost.*“²⁷

2.3 Poskytovatelé sociální péče

*„Sociální péče je pojem, který se u nás dosud používá k označení souboru věcných a peněžních dávek a služeb“*²⁸

Sociální péči rozhodující měrou zajišťoval stát a zajišťuje i v současné době, a to prostřednictvím orgánů státní správy nebo orgánů místní samosprávy. V § 5 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách je stanovena působnost v oblasti sociálních služeb:

- Ministerstvu práce a sociálních věcí
- krajským úřadům,
- obecným úřadům s rozšířenou působností,

²⁶ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 2.

²⁷ KREBS, V. a kol., *Sociální politika*, 2. vyd., Praha, ASPI Publishing, s.r.o., 2002, str. 213.

²⁸ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 1.

- okresním správám sociálního zabezpečení,
- Úřadu práce České republiky, jeho krajským pobočkám a pobočce pro hlavní město Prahu

„V moderních společnostech je sociální pomoc zpravidla decentralizovaná na nejnižší článek státní správy a na města a obce.“²⁹

Tato legislativa řeší přerozdělování sociálních dávek ze státního rozpočtu a nezabývá se dalšími nestátními a soukromými poskytovateli různých druhů sociální pomoci. Jejich role je určitě velmi důležitá, protože mají k potřebnému občanovi individuální přístup. V této práci se však soustředím jen na stát jako nositele sociální pomoci.

Sociální pomoc můžeme chápat také jako veškeré právní normy, které definují a upravují vznik, změny a zánik nepříznivé situace občana, kterou není schopen sám vyřešit a bez cizí pomoci by došlo k jeho sociálnímu vyloučení.

„V moderní sociální pomoci je běžná pluralita sociálních subjektů, které sociální pomoc poskytují. Při určitém zjednodušení lze uvést alespoň: občané, rodina, přátelé, spolek, obec, stát.“³⁰

2.4 Formy sociálního zabezpečení a sociální pomoci

Sociální zabezpečení můžeme vnímat jak z hlediska státu, tak z hlediska občana. Stát má v tomto směru nezastupitelnou úlohu v tvorbě zdrojů sociálního zabezpečení a v jeho organizaci. Občan musí splnit určité

²⁹ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 7.

³⁰ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 5.

podmínky pro to, aby se pro něj systém sociálního zabezpečení mohl uplatňovat.

Stát jako nositel sociálního zabezpečení určuje formu všeobecného povinného státního zabezpečení tím, že příjmy a výdaje jsou napojeny přímo na státní rozpočet, právo sociálního zabezpečení řídí a realizují státní orgány a občan se stává automaticky oprávněným subjektem, vstoupí-li do takových právních vztahů, s nimiž stát vznik tohoto sociálního zabezpečení spojuje. Stát stanoví právní rámec sociálního zabezpečení, jeho podmínky, upravuje práva pro občany. Stát prostřednictvím svých orgánů státní správy zřizuje podle jednotlivých sociálních událostí konkrétní instituce pro poskytování sociální péče, jako jsou např. ústavy sociální péče, domovy pro matky s dětmi, zařízení pro občany vyžadující zvláštní pomoc, domovy důchodců nebo zařízení pečovatelské služby pro staré občany. Stát také garantuje fungování systému a navíc např. při dobrovolném doplňkovém pojištění vytváří rámec pro působení těchto subjektů a základní pravidla pro jejich chování.

Z hlediska občana postačuje k tomu, aby mu bylo poskytnuto plnění ze sociálního zabezpečení, aby se po určenou dobu vyskytoval v určitém právním postavení, a nemusí se ani přímo podílet na tvorbě zdrojů sociálního zabezpečení. V případě pojištění je nutné, aby se občan finančně podílel na tvorbě zdrojů, při zaopatřovací formě stačí k poskytnutí plnění pouze objektivní stav potřebnosti občana bez dalších podmínek.

„Sociální péče, resp. pomoc, která je občanům v nouzi poskytovaná sociálním subjektem k uspokojování jejich potřeb v rozsahu, který považuje za nezbytný nebo přiměřený, je výrazem sociální solidarity nebo přesněji dobročinnosti /filantropie/.“³¹

³¹ TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991, str. 2.

Zde je nutno doplnit, že během uplynulých dvaceti let vznikly a existují další instituce sociální pomoci, které jsou organizovány a financovány nezávisle na státu. K těmto dobrovolným dobročinným organizacím patří zejména různá občanská sdružení, charitativní a církevní organizace i různé nadace či nadační fondy.

2.5 Formy poskytování sociální pomoci

Sociální pomoc lze v rámci platných právních předpisů poskytovat zejména v následujících oblastech:

- a) dávky sociální péče
- b) služby sociální péče

ad a) Dávky sociální péče

System dávek sociální péče je určen pro občany, kteří se ocitli v tíživé sociální situaci a nedokážou ji sami řešit, a to ani s pomocí rodiny a jsou tak sociálně potřebnými. Tento systém dávek je vázán na věk, zdravotní stav, finanční či jiné závažné problémy. Dávky mohou být jak peněžité, tak věcné, jednorázové či opakující se, obligatorní či fakultativní.

Charakteristika dávek sociální péče

1) podle zákona 108/2006 o sociálních službách

Příspěvek na péči

„Nárok na příspěvek má osoba uvedená v § 4 odst. 1, která z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebuje pomoc jiné fyzické osoby při zvládnutí základních životních potřeb v rozsahu stanoveném stupněm závislosti podle § 8, pokud jí tuto pomoc poskytuje osoba blízká

nebo asistent sociální péče uvedený v § 83 nebo poskytovatel sociálních služeb, který je zapsán v registru poskytovatelů sociálních služeb podle § 85 odst. 1 nebo dětský domov⁵²), anebo speciální lůžkové zdravotnické zařízení hospicového typu^{7a}); nárok na příspěvek má tato osoba i po dobu, po kterou je jí podle zvláštního právního předpisu^{7b}) poskytována zdravotní péče v průběhu hospitalizace“.³² Tento příspěvek náleží také občanu, který pečuje osobně, celodenně a řádně o osobu blízkou či jinou, která je převážně nebo úplně bezmocná nebo starší 80 let a částečně bezmocná. U péče o jinou než blízkou osobu je podmínkou sdílení společné domácnosti.

2) podle zákona 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Příspěvek na živobytí

Na tento příspěvek má nárok osoba v hmotné nouzi

(„ (2) *O*soba se nachází v hmotné nouzi, není-li dále stanoveno jinak, jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob*

a) po odečtení přiměřených nákladů na bydlení (§ 9 odst. 2) nedosahuje částky živobytí (§ 24), přičemž si nemůže tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a zabezpečení jejich základních životních podmínek je tak vážně ohroženo, nebo

b) dosahuje sám nebo spolu s příspěvkem na živobytí podle § 4 odst. 1 písm. a) částek živobytí, ale nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení (§ 34) a služby s bydlením bezprostředně spojené (dále jen "odůvodněné náklady na bydlení")“.³³

jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob nedosazuje částky živobytí posuzovaných osob.

³² § 7, odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

³³ § 2, odst. 2 zákona č. 111/2006Sb., o hmotné nouzi.

Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení je určen pro vlastníka či nájemce bytu, který byt užívá a po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení by byl jeho příjem nižší než částka na živobytí. Podmínkou nároku na tento doplatek je získání nároku na příspěvek na živobytí

Mimořádná okamžitá pomoc

Nárok na mimořádnou okamžitou pomoc mají lidé v hmotné nouzi pro překonání finančně nepříznivé situace.

3) Dávky pro osoby se zdravotním postižením (podle zákona 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením)

Jedná se o „poskytování peněžitých dávek osobám se zdravotním postižením určených ke zmírnění sociálních důsledků jejich zdravotního postižení a k podpoře jejich sociálního začleňování a průkaz osoby se zdravotním postižením“³⁴. Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením upravuje:

- příspěvek na mobilitu
- příspěvek na zvláštní pomůcku
- výpůjčku zvláštní pomůcky
- průkaz osoby se zdravotním postižením a některé benefity, které z něj vyplývají.

Příspěvek na mobilitu

Příspěvek na mobilitu je opakující se nároková dávka, která je určena osobě starší 1 roku:

- která není schopna zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace (nebo které byly přiznány mimořádné výhody II. nebo

³⁴

§ 1 zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením.

III. stupně, a to po dobu platnosti průkazu ZTP nebo ZTP/P, nejdéle do 31. 12. 2015)

- která se opakovaně se v kalendářním měsíci dopravuje nebo je dopravována
- které nejsou poskytovány pobytové sociální služby podle zákona o sociálních službách v domově pro osoby se zdravotním postižením, v domově pro seniory, v domově se zvláštním režimem nebo ve zdravotnickém zařízení ústavní péče.

Příspěvek na zvláštní pomůcku

Nárok na příspěvek na zvláštní pomůcku má osoba, která má:

- těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí
- těžké sluchové postižení
- těžké zrakové postižení.

Tam, kde je pomůckou motorové vozidlo, má nárok na příspěvek na zvláštní pomůcku osoba, která má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí anebo těžkou nebo hlubokou mentální retardaci.

Okruh zdravotních postižení odůvodňujících přiznání příspěvku a zdravotní stavy vylučující jeho přiznání jsou uvedeny v příloze k zákonu o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením.

Podmínkou pro poskytnutí příspěvku na zvláštní pomůcku dále je, že:

- Osoba je starší 3 let (motorové vozidlo, úprava bytu), 15 let (vodící pes), 1 roku (všechny ostatní pomůcky).
- Zvláštní pomůcka umožní osobě sebeobsluhu nebo ji potřebuje k realizaci pracovního uplatnění, k přípravě na budoucí povolání, k získávání informací, vzdělávání anebo ke styku s okolím.
- Osoba může zvláštní pomůcku využívat.
- Zvláštní pomůcka není zdravotnickým prostředkem, který je plně hrazen z veřejného zdravotního pojištění anebo je osobě zapůjčen

příslušnou zdravotní pojišťovnou. Také nesmí jít o zdravotnický prostředek, který nebyl osobě uhrazen z veřejného zdravotního pojištění nebo zapůjčen zdravotní pojišťovnou z důvodu nedostatečné zdravotní indikace.

- Pokud je pomůckou motorové vozidlo, je také podmínkou, že se osoba opakovaně v kalendářním měsíci dopravuje a že je schopna řídit motorové vozidlo nebo je schopna být vozidlem převážena.
- Seznam druhů a typů zvláštních pomůcek, na které je dávka určena, je obsažen ve vyhlášce. Příspěvek se poskytuje i na pomůcku, která ve vyhlášce uvedena není, a to za podmínky, že jí krajská pobočka ÚP považuje za srovnatelnou s některou z pomůcek, která ve vyhlášce uvedena je.

Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením rozlišuje, zda je o pomůcku v ceně do nebo přes 24 000 Kč a speciální úpravu má pro motorové vozidlo.

Na pořízení zvláštní pomůcky v ceně nižší než 24 000 Kč se příspěvek na zvláštní pomůcku poskytne jen osobě, která má příjem (příjem s ní společně posuzovaných osob) nižší než 8násobek životního minima jednotlivce nebo životního minima společně posuzovaných osob. Výše příspěvku na zvláštní pomůcku se stanoví tak, že spoluúčast osoby činí 10 % z předpokládané nebo již zaplacené ceny zvláštní pomůcky, nejméně však 1 000 Kč. Z důvodů hodných zvláštního zřetele, zejména žádá-li osoba opakovaně o příspěvek na různé zvláštní pomůcky v ceně do 24 000 Kč, lze tento příspěvek poskytnout, i když příjem osoby a příjem osob s ní společně posuzovaných přesahuje výše uvedený násobek životního minima.

Výše příspěvku na pořízení zvláštní pomůcky, jejíž cena je vyšší než 24 000 Kč, se stanoví tak, že spoluúčast osoby činí 10 % z předpokládané nebo již zaplacené ceny zvláštní pomůcky. Jestliže

osoba nemá dostatek finančních prostředků ke spoluúčasti, krajská pobočka ÚP určí nižší míru spoluúčasti (s přihlédnutím k míře využívání zvláštní pomůcky, k příjmu osoby a příjmu osob s ní společně posuzovaných a k celkovým sociálním a majetkovým poměrům), minimálně však 1 000 Kč.

Výše příspěvku na zvláštní pomůcku (motorové vozidlo) se stanoví s přihlédnutím k četnosti a důvodu dopravy, příjmu osoby a příjmu osob s ní společně posuzovaných a celkovým sociálním a majetkovým poměrům. Maximální výše příspěvku na zvláštní pomůcku (motorové vozidlo) činí 200 000 Kč.

Limity

- Maximální výše příspěvku na zvláštní pomůcku činí 350 000 Kč.
- Součet vyplacených příspěvků na zvláštní pomůcku nesmí v 60 kalendářních měsících po sobě jdoucích přesáhnout částku 800 000 Kč.

Povinnost vrátit příspěvek na zvláštní pomůcku

Osoba, které byl vyplacen příspěvek na zvláštní pomůcku, je povinna tento příspěvek nebo jeho poměrnou část vrátit, jestliže

- nepoužila příspěvek do 3 měsíců ode dne jeho vyplacení nebo ve lhůtě stanovené krajskou pobočkou ÚP na pořízení zvláštní pomůcky
- nepoužila vyplacený příspěvek v plné výši do 3 měsíců ode dne jeho vyplacení nebo ve lhůtě stanovené krajskou pobočkou ÚP
- v období před uplynutím 60 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku nebo v období před uplynutím 120 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku poskytnutého na pořízení motorového vozidla pozbyla vlastnické právo ke zvláštní pomůcce

- v období před uplynutím 60 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku nebo v období před uplynutím 120 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku poskytnutého na pořízení motorového vozidla přestala zvláštní pomůcku užívat
- se přestala opakovaně dopravovat nebo přestala být schopna převozu motorovým vozidlem, byl-li vyplacen příspěvek na pořízení motorového vozidla
- použila příspěvek v rozporu s rozhodnutím o jeho přiznání, nebo
- se prokáže, že osoba, uvedla v žádosti o příspěvek na zvláštní pomůcku nepravdivé nebo zkreslené údaje.

Osoba není povinna vyplacený příspěvek na zvláštní pomůcku nebo jeho poměrnou část vrátit, jestliže

- v období před uplynutím 60 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne jeho vyplacení přestala užívat zvláštní pomůcku z důvodu změny zdravotního stavu nebo v období před uplynutím 120 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku poskytnutého na pořízení motorového vozidla se z důvodu změny zdravotního stavu přestala opakovaně dopravovat nebo pozbyla schopnost být převážena motorovým vozidlem
- byl vyplacen příspěvek na pořízení vodícího psa a pes v období před uplynutím 60 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku zemře nebo ztratí své dovednosti z důvodu onemocnění nebo úrazu, k němuž došlo bez zavinění příjemce dávky
- zemřela.

Povinnost vrátit poměrnou část příspěvku nevzniká, jestliže tato částka nepřesahuje 100 Kč. Krajská pobočka Úřadu práce může z důvodů

hodných zvláštního zřetele rozhodnout o prominutí povinnosti vrátit příspěvek na zvláštní pomůcku nebo jeho poměrnou část.

Výpůjčka zvláštní pomůcky

Příspěvek na zvláštní pomůcku se neposkytuje na pořízení:

- stropního zvedacího systému
- schodišťové plošiny
- schodolezu.

Tyto zvláštní pomůcky se poskytují na základě smlouvy o výpůjčce podle občanského zákoníku, a to osobě starší 3 let, která má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí uvedenou v příloze k zákonu o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením v bodě 1 písm. a), b) nebo d) až i), a to na její žádost. Konkrétní zvláštní pomůcku určuje krajská pobočka ÚP.

Smlouva o výpůjčce:

- Smlouvu uzavírá s osobou jménem státu krajská pobočka ÚP.
- Kromě obecných náležitostí stanovených občanským zákoníkem musí smlouva obsahovat ujednání o povinnosti osoby zajistit řádnou instalaci a provoz zvláštní pomůcky v souladu s jinými právními předpisy a ujednání o povinnosti hradit náklady na údržbu, opravy a revize zvláštní pomůcky.
- Smlouva se uzavírá písemně.

Příspěvek na instalaci zvláštní pomůcky: Nemá-li osoba dostatek finančních prostředků k úhradě instalace zvláštní pomůcky, může jí krajská pobočka ÚP poskytnout příspěvek na instalaci. Spoluúčast osoby činí vždy minimálně 1 000 Kč.

Průkaz osoby se zdravotním postižením

Průkaz osoby se zdravotním postižením nahradí průkaz mimořádných výhod osvědčujících stupeň zanikajícího institutu „mimořádné výhody“. Existující papírové kartičky TP, ZTP a ZTP/P budou nahrazeny průkazem osoby se zdravotním postižením, který zažité zkratky přebírá.

Ačkoli je institut „mimořádných výhod“ rušen, benefity, které osobám se zdravotním postižením vyplývaly z držení průkazů TP, ZTP a ZTP/P, zůstávají v platnosti.

Zákon umožňuje dva způsoby vydání průkazu osoby se zdravotním postižením, a to automatické v souvislosti s přiznáním příspěvku na péči či příspěvku na mobilitu a samostatné.

Průkaz osoby se zdravotním postižením není samostatnou listinou, ale je součástí karty sociálních systémů. Jednou z funkcí karty je funkce průkazu osoby se zdravotním postižením.

Průkaz TP náleží osobám, které jsou podle zákona o sociálních službách považovány pro účely příspěvku na péči za osoby závislé na pomoci jiné osoby ve stupni I (lehká závislost). Pokud by však tyto osoby byly neschopné zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace, náleží jim průkaz ZTP/P. Výjimkou jsou osoby starší 18 let, které nejsou schopny zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace z důvodu úplné nebo praktické hluchoty (těm náleží průkaz ZTP).

Průkaz ZTP náleží osobám, které jsou podle zákona o sociálních službách považovány pro účely příspěvku na péči za osoby závislé na pomoci jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost), a osobám starším 18 let, které nejsou schopny zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace z důvodu úplné nebo praktické hluchoty. Pokud osoba ve stupni závislosti II není schopná zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace, náleží jí průkaz ZTP/P (opětovně se nesmí jednat

o zletilou osobu, která tuto schopnost nemá díky úplné nebo praktické hluchotě).

Průkaz ZTP/P náleží osobám, které jsou podle zákona o sociálních službách považovány pro účely příspěvku na péči za osoby závislé na pomoci jiné osoby ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost), a osobám, u kterých bylo pro účely příspěvku na mobilitu zjištěno, že nejsou schopny zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace (s výjimkou zletilých osob, které nejsou schopny zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace kvůli sluchovému postižení).

Z výše uvedeného vyplývá, že neschopnost zvládat základní životní potřeby v oblasti mobility nebo orientace znamená (až na výjimku zletilých osob s úplnou nebo praktickou hluchotou) průkaz ZTP/P, a to bez ohledu na to, jaký stupeň závislosti daná osoba má.

Osoby, které nechtějí pobírat příspěvek na péči nebo příspěvek na mobilitu, ale chtějí mít průkaz osoby se zdravotním postižením, mohou o něj požádat na krajské pobočce ÚP.

Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením upravuje některé nároky držitelů průkazu osoby se zdravotním postižením.

Osoba, která je držitelem průkazu TP, má nárok na:

- vyhrazené místo k sedění ve veřejných dopravních prostředcích pro pravidelnou hromadnou dopravu osob, s výjimkou dopravních prostředků, v nichž je místo k sedění vázáno na zakoupení místenky,
- přednost při osobním projednávání své záležitosti, vyžaduje-li toto jednání delší čekání, zejména stání; za osobní projednávání záležitostí se nepovažuje nákup v obchodech ani obstarávání placených služeb ani ošetření a vyšetření ve zdravotnických zařízeních.

Osoba, která je držitelem průkazu ZTP, má nárok na:

- vyhrazené místo k sedění ve veřejných dopravních prostředcích pro pravidelnou hromadnou dopravu osob, s výjimkou dopravních prostředků, v nichž je místo k sedění vázáno na zakoupení místenky
- přednost při osobním projednávání své záležitosti, vyžaduje-li toto jednání delší čekání, zejména stání; za osobní projednávání záležitostí se nepovažuje nákup v obchodech ani obstarávání placených služeb ani ošetření a vyšetření ve zdravotnických zařízeních
- bezplatnou dopravu pravidelnými spoji místní veřejné hromadné dopravy osob (tramvajemi, trolejbusy, autobusy, metrem)
- slevu 75 % jízdného ve druhé vozové třídě osobního vlaku a rychlíku ve vnitrostátní přepravě a slevu 75 % v pravidelných vnitrostátních spojích autobusové dopravy.

Osoba, která je držitelem průkazu ZTP/P, má nárok na:

- vyhrazené místo k sedění ve veřejných dopravních prostředcích pro pravidelnou hromadnou dopravu osob, s výjimkou dopravních prostředků, v nichž je místo k sedění vázáno na zakoupení místenky
- přednost při osobním projednávání své záležitosti, vyžaduje-li toto jednání delší čekání, zejména stání; za osobní projednávání záležitostí se nepovažuje nákup v obchodech ani obstarávání placených služeb ani ošetření a vyšetření ve zdravotnických zařízeních
- bezplatnou dopravu pravidelnými spoji místní veřejné hromadné dopravy osob (tramvajemi, trolejbusy, autobusy, metrem)
- slevu 75 % jízdného ve druhé vozové třídě osobního vlaku a rychlíku ve vnitrostátní přepravě a slevu 75 % v pravidelných vnitrostátních spojích autobusové dopravy
- bezplatnou dopravu průvodce veřejnými hromadnými dopravními prostředky v pravidelné vnitrostátní osobní hromadné dopravě

- bezplatnou dopravu vodícího psa, je-li úplně nebo prakticky nevidomá, pokud ji nedoprovází průvodce.

Osobě, která je držitelem průkazu ZTP nebo průkazu ZTP/P, a průvodci držitele průkazu ZTP/P, může být poskytnuta sleva ze vstupného na divadelní a filmová představení, koncerty a jiné kulturní a sportovní akce. Tyto benefity jsou nenárokové. Další nároky osob, které jsou držiteli průkazu TP, ZTP nebo ZTP/P, upravují jiné právní předpisy. Těmito předpisy jsou např. zákon o daních z příjmů, zákon o místních poplatcích, zákon o správních poplatcích, zákon o pozemních komunikacích, zákon o dani z nemovitosti.

Průkazy mimořádných výhod osvědčující stupeň mimořádných výhod (papírové kartičky TP, ZTP a ZTP/P) vydané podle předpisů účinných do konce roku 2011 zůstávají v platnosti i po tomto dni, a to do uplynutí doby platnosti vyznačené v těchto průkazech, nejdéle však do 31. prosince 2015.

Nárok na příspěvek na mobilitu, příspěvek na zvláštní pomůcku a na průkaz osoby se zdravotním postižením má při splnění podmínek:

”

- osoba, která je na území ČR hlášena k trvalému pobytu nebo která má na území ČR trvalý pobyt (viz § 3, odst. A zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů)*
- osoba, které byla udělena mezinárodní ochrana formou azylu nebo doplňkové ochrany (viz § 3, odst. B)*
- cizinec bez trvalého pobytu na území ČR, kterému tento nárok zaručuje mezinárodní smlouva, která je součástí právního řádu (viz § 3, odst. C)*
- občan členského státu EU, pokud je hlášen na území ČR k pobytu po dobu delší než 3 měsíce, nevyplývá-li mu nárok na sociální výhody z přímo použitelného předpisu EU (viz § 3, odst. D)*

- e. *rodinný příslušník občana členského státu EU, pokud je hlášen na území ČR k pobytu po dobu delší než 3 měsíce, nevyplyvá-li mu nárok na sociální výhody z přímo použitelného předpisu EU (viz § 3, odst. E)*
- f. *cizinec, který je držitelem povolení k trvalému pobytu s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícího rezidenta v Evropském společenství na území jiného členského státu EU, pokud je hlášen na území ČR k dlouhodobému pobytu, a to, pokud má bydliště na území ČR. Bydliště je vyjádřením spjatosti s ČR. (viz § 3, odst. F)“³⁵*

ad b) Služby sociální péče

Služby sociální péče jsou určeny pro fyzické osoby, které nejsou samy schopny zabezpečit své základní životní potřeby v potřebném rozsahu, ať už z důvodu nedostatečného příjmu, nepříznivého zdravotního stavu či věku. Součástí těchto služeb jsou i služby poskytované v zařízeních sociální péče.

Sociální služby upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Základní zásadou je to, že na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možném řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení má nárok každá osoba. Dále: *„Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležité kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob“³⁶.*

³⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/8>.

³⁶ § 2, odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Těchto služeb využívají především senioři, občané se zdravotním postižením, rodiny s dětmi a dále lidé, kteří z různých důvodů žijí na okraji společnosti. Služby se týkají zajištění stravování, ubytování, pomoc při udržování chodu domácnosti, pomoc při ošetřování a hygieně, pomoc s výchovou dětí, psychoterapie a socioterapie, i pomoc při prosazování práv a zájmů těchto uživatelů sociální péče.

Tyto služby buď reagují na trvalé potřeby uživatelů a usnadňují život lidem s omezeními nebo reagují na právě vzniklé potřeby uživatelů, případně se snaží těmto potřebám předejít.

Výčet služeb sociální péče.³⁷

- *Sociální poradenství*
- *Služby sociální péče- sociálně zdravotní služby*
- *Osobní asistence*
- *Pečovatelská služba*
- *Průvodcovská, předčitatelská a tlumočnická služba*
- *Podporované bydlení*
- *Odlehčovací služby*
- *Centra denních služeb*
- *Denní a týdenní stacionáře*
- *Domovy pro osoby se zdravotním postižením*
- *Domovy pro seniory*
- *Chráněné bydlení*
- *Sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče*
- *Služby rané péče*
- *Telefonická krizová pomoc*

³⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/9>.

- *Azylové domy*
- *Domy na půl cesty*
- *Nízkoprahová centra*
- *Noclehárny*
- *Služby následné péče a doléčování*
- *Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*
- *Terapeutické komunity*
- *Terénní programy*
- *Sociální rehabilitace*

Charakteristika služeb sociální pomoci:

Sociální poradenství

Sociální poradenství je součástí mnoha sociálních služeb. Jeho cílem je poskytnout informace potřebné k tomu, aby občané, kteří se nacházejí v nepříznivé sociální situaci, mohli tuto situaci překonat. Tuto službu poskytují různé poradny (manželská a rodinná poradna, poradna pro oběti trestných činů a domácího násilí, sociálně právní poradenství pro osoby se zdravotním postižením a seniory). Tyto služby jsou poskytovány bezúplatně.

Služby sociální péče -sociálně zdravotní služby

Tyto služby spočívají v poskytnutí pomoci osobám, které již nepotřebují akutní zdravotní lůžkovou péči, ale nejsou natolik soběstačné, aby nepotřebovaly pomoc při běžných úkonech, a tuto pomoc nelze z různých důvodů poskytnout v jejich domácím prostředí. K poskytování této formy pomoci slouží pobytová zařízení sociálních služeb nebo pobytová zdravotnická zařízení. Jedná se o placenou službu, která je hrazena z fondů veřejného zdravotního pojištění. Jedná se o následující služby:

Osobní asistence

Osobní asistence je komplex služeb, jejichž cílem je pomoci člověku se zdravotním postižením zvládnout prostřednictvím osobního asistenta ty úkony, které by dělal sám, kdyby neměl postižení. Poskytuje se bez omezení místa a času. Zahrnuje např. péči o vlastní osobu, osobní hygienu, zajištění chodu domácnosti, pomoc při oblékání, dopravě, při jídle i při pomoc při prosazování práv a zájmů. Jedná se o službu placenou.

Pečovatelská služba

Pečovatelská služba zahrnuje péči o děti, osoby se zdravotním postižením a seniory, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné osoby. Jedná se o komplexní péči (případně ve spolupráci s ošetřujícím lékařem). Je určena chronicky a akutně nemocným, dále starým a opuštěným lidem. Může být poskytnuta jak v domácím prostředí, tak ve specializovaných zařízeních. Bezúplatně je poskytována zejména rodinám v hmotné nouzi s nezaopatřenými dětmi nebo rodině, ve které se současně narodily tři a více dětí.

Průvodcovská, předčítatelská a tlumočnická služba

Tato služba je potřebná pro seniory nebo osoby se zdravotním postižením, kteří mají problémy s orientací nebo komunikací. Poskytují se za úplatu.

Podporované bydlení

Služba podporovaného bydlení je soustředěna na pomoc při získání bydlení, zajištění chodu domácnosti a další činnosti, které osoby se zdravotním postižením potřebují. Jedná se o placenou službu.

Odlehčovací služby

Cílem těchto služeb je poskytnout nezbytný odpočinek po osoby, které pečují o zdravotně postižené osoby. Ambulantně nebo formou pobytu ve specializovaném zařízení je postiženým osobám poskytována pomoc při zvládnutí běžných úkolů péče o vlastní osobu nebo vytvořeny podmínky např.

pro osobní hygienu, stejně jako poskytnutí ubytování na určitou dobu nebo terapeutické činnosti. Poskytuje se za úplatu.

Centra denních služeb

Centra denních služeb nabízejí ve specializovaných zařízeních pomoc seniorům a osobám zdravotně postiženým formou ambulantní služby. Tato pomoc v sobě obsahuje zejména poskytnutí stravy, osobní hygienu, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím i terapeutickou činnost. Je to služba poskytovaná za úplatu.

Denní a týdenní stacionáře

Posláním denních stacionářů pro seniory je poskytnout potřebnou péči a služby těm seniorům, kterým v „mimopracovní době“ poskytují péči rodinní příslušníci nebo jiní pečovatelé. Významnou úlohu tedy sehrávají v pomoci pečujícím rodinám a umožňují seniorům žít v domácím prostředí a odvrátit nebo alespoň oddálit umístění v ústavním zařízení. Denní či týdenní stacionáře jsou určeny pro takové osoby, které jsou částečně odkázány na pomoc druhé osobě, jsou osamoceny nebo trpí nedostatkem sociálních kontaktů. Je to služba placená.

Domovy pro osoby se zdravotním postižením

Tato služba poskytuje dlouhodobé služby osobám se zdravotním postižením, jejichž zdravotní stav vyžaduje pomoc jiné osoby. Jedná se o službu placenou.

Domovy pro seniory

Tyto domovy poskytují komplex pobytových služeb seniorům, kteří nemohou dlouhodobě ze zdravotních či jiných důvodů zajišťovat své životní potřeby ve vlastním prostředí nebo jejich situace si vyžaduje pomoc jiné osoby. Domovy vytváří podmínky pro důstojný život seniora. Kromě ubytování je zde zajištěna i celková péče o seniora, poskytnutí stravy, podmínky pro hygienu až po pomoc při prosazování jejich práv a zájmů. Poskytuje se za úplatu.

Chráněné bydlení

Chráněné bydlení je komplexní služba, která poskytuje za úplatu osobám podle jejich individuálních potřeb takovou podporu, aby mohly v maximální míře vést běžný způsob života. Klienty chráněného bydlení mohou být lidé, kteří jsou v důsledku nemoci či zdravotního postižení dlouhodobě či trvale znevýhodněni. Kromě ubytování a pomoci při zajištění chodu domácnosti zajišťují i kontakt se společností, poradenství a pomoc při prosazování jejich práv.

Sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče

Jedná se o pobytové služby osobám, které již nevyžadují lůžkovou péči, ale pro svůj nepříznivý zdravotní stav nejsou schopny se o sebe samy postarat a není tedy možné je propustit ze zdravotnického zařízení do té doby, než je jim zabezpečena pomoc jiným způsobem, např. osobou blízkou nebo pobytem v zařízeních sociálních služeb.

Služby rané péče

Služba rané péče je poskytována rodičům zdravotně postiženého dítěte nebo dítěte, jehož vývoj je ohrožen z důvodu nepříznivého sociálního prostředí. Služba se poskytuje bezúplatně v domácím prostředí, obsahuje zejména výchovné, vzdělávací a terapeutické činnosti.

Telefonická krizová pomoc

Jedná se o terénní službu, která může být poskytnuta osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví. Poskytuje se na přechodnou dobu, kdy svoji obtížnou situaci nemohou tyto osoby řešit samy.

Azylové domy

Azylové domy poskytují pobytové služby osobám, které se ocitly ve finančně nepříznivé situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba je časově

omezená na přechodnou dobu a zahrnuje i pomoc při hledání jiného bydlení, event. zajištění stravy. Je to služba placená.

Domy na půl cesty

Pro osoby do 26-ti let, které po dosažení zletilosti opouštějí zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež mohou sloužit tzv. domy na půl cesty. Tato zařízení na přechodnou dobu pomáhají svým klientům najít své uplatnění ve společnosti, najít samostatné bydlení, zkontaktovat se se společenským prostředím.

Nízkoprahová centra

Nízkoprahová centra jsou významnou součástí služeb Programů sociální integrace, kde mohou děti a mládež smysluplně trávit volný čas. Jsou určena zejména dětem vyrůstajícím v prostředí sociálně vyloučených lokalit, kde platí odlišné způsoby jednání a záškoláctví, krádeže, ev. drogová závislost či prostituce bývají běžnou součástí života dospívajících. Pracovníci těchto center připravují pro děti z chudých rodin pravidelné, víkendové či prázdninové aktivity. Pomáhají tak dětem i matkám s dětmi zmírnit rizika a působí jako prevence proti dalšímu vylučování z většinové společnosti.

Noclehárny

Jedná se o sociální službu, která poskytuje lidem bez přístřeší přenocování a možnost hygieny s cílem snižovat počet lidí, kteří přespávají na ulicích, veřejných prostranstvích či dopravních prostředcích. Další úlohou je snižovat rizika zdravotní újmy těchto lidí. Je to služba adresná, poskytuje se za úhradu.

Služby následné péče a doléčování

Služba následné péče je ambulantní službou poskytovanou osobám s chronickým duševním onemocněním a osobám závislým na návykových látkách, které absolvovaly léčbu nebo které abstinují. Odborné programy této služby pomáhají tyto osoby vrátit zpět k plnohodnotnému životu, dokončit

proces terapie tak, aby se člověk stal nezávislým na poskytovaných službách a žil samostatně svůj život. Součástí programu jsou i určité preventivní metody.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi je soubor speciálních činností, které mají za cíl dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti rodiny s dítětem, která sama bez pomoci nedokáže překonat důsledky dopadů dlouhodobě kritické sociální situace. Cílem je zapojit se zpět do ekonomického, sociálního a kulturního života společnosti.

Terapeutické komunity

Terapeutické komunity jsou zaměřeny na léčbu lidí s duševní nemocí nebo závislých na návykových látkách. Může navazovat na ústavní léčbu. Důraz je kladen na pravidelný denní režim, skupinové aktivity. Pomáhají obnovit sociální dovednosti a připravit je k pozvolnému začlenění do tzv. normální společnosti. Během ročního až dvouletého pobytu má klient zajištěnu psychiatrickou péči, důraz je také kladen na pracovní a sociální terapii.

Terénní programy

Terénní programy jsou sociální službou, která je poskytována uživatelům omamných a psychotropních látek, kteří se vyhýbají institucionální péči, jejich rodinným příslušníkům, sexuálním partnerům. Mezi hlavní činnosti terénní služby patří aktivní vyhledávání lidí drogově závislých, výměna jejich injekčních stříkaček a bezplatný výdej zdravotního materiálu, který slouží k minimalizaci poškození zdraví. Dále se zaměřuje na poradenství v sociální, zdravotní a právní oblasti. Cílem je korigovat problémové chování cílové skupiny a tomuto rizikovému chování předcházet.

Sociální rehabilitace

Jedná se o soubor specifických činností, které jsou zaměřeny na nácvik určitých dovedností osob se zdravotním postižením. Cílem je dosáhnout soběstačnosti takové osoby v co největší míře. Služba je poskytována formou

terénních nebo ambulantních služeb. Jde-li o stejnou službu poskytovanou formou pobytových služeb, pak jsou činnosti směřující k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti potřebných lidí doplněny o poskytnutí ubytování, stravy a osobní hygieny.

Mezi nejvýznačnější sociální služby Krebs řadí tyto:

- „*domovy důchodců,*
- *penziony pro důchodce,*
- *ústavy sociální péče pro dospělé,*
- *ústavy sociální péče pro mládež,*
- *pečovatelskou službu.*“³⁸

Sociální služby pomáhají žít lidem běžným životem, starat se sám o sebe, o domácnost. Soustřeďují se na udržení co nejvyšší kvality a důstojnosti jejich života. Nejpočetnější skupinu příjemců těchto sociálních služeb tvoří senioři, rodiny s dětmi, zdravotně postižení a lidé, kteří z různých důvodů žijí „na okraji“ společnosti.

Působnost při zajišťování sociálních služeb je stanovena § 92 – 96 zákona č. 108/2006 (Díl 4 - Působnost při zajišťování sociálních služeb) o sociálních službách, a to působnost obecních úřadů obcí s rozšířenou působností (§ 92), krajským úřadům (§ 93), obcím (§ 94), krajům (§ 95) a Ministerstvu práce a sociálních věcí (§ 96).

³⁸ KREBS, Vojtěch a kolektiv, *Sociální politika*, 3. vydání, Praha, ASPI, 2005, str. 267.

3. Vývoj penzijního systému

3.1 První polovina 20. století

První „moderní“ zákon byl přijat v roce 1924 pod č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který veřejné důchodové pojištění institucionálně i věcně upravil. Pojištění se týkalo všech osob, které pracovaly nebo poskytovaly služby na území Československé republiky, nebo zde byly ve služebním nebo učňovském poměru.

Podle § 12 tohoto zákona byli pojištěnci zařazeni do příslušné třídy, která byla odvozena od výše mzdy. Tak pojištěnci v rámci jedné třídy platili stejné pojistné a pak pobírali nejen stejný důchod, ale i nemocenské (viz § 95, odd. I, odst. 2.).

Celý systém sociálního pojištění byl založen na rovnováze mezi příjmy a výdaji. Muži i ženy měli nárok na starobní důchod v 65 letech, a to pouze po uplynutí tzv. čekací doby. Pojistné platil z poloviny zaměstnanec, z druhé poloviny zaměstnavatel.

Tento systém platil po období hospodářské krize i ve válečných letech. Nový zákon o národním pojištění se připravoval až po 2. světové válce.

3.2 Období reálného socialismu

Když po 2. Světové válce, v roce 1946, vyhrála volby Komunistická strana, začalo období velké ekonomické a sociální transformace státu, která trvala v podstatě až do roku 1989, kdy už bylo na druhou stranu jasné, že je komunismem nastolený režim neudržitelný. Jako první krok k nastolení

sociálního režimu může být chápán zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění. Dále byla zřízena Ústřední národní pojišťovna fungující na fondovém principu. Byl zaveden jednotný systém národního pojištění, který se skládal z nemocenského a důchodového pojištění zaměstnanců a též osob samostatně výdělečně činných. Tento zákon byl již od konce války připravován členy Sociální demokracie. S ústupem od středoevropských tradic a silícím sovětským vlivem byl dne 19. 12. 1951 přijat zákon č.102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění, který vstoupil v platnost 1. 1. 1952.

„Účel zákona

Veliké dílo národního pojištění je jednou z hlavních vymožeností pracujícího lidu, které dosáhla dělnická třída svým slavným únorovým vítězstvím. Učíce se ze zkušeností Sovětského svazu, přebudujeme národní pojištění tak, aby podporovalo rozvoj výroby, aby všestranně a stále dokonaleji pečovalo o pracujícího člověka, aby pracující v něm byli sami hospodáři a sami za ně přímo odpovídali a aby tak pojištění v souladu s rozvojem výroby bylo nástrojem k trvalému zvyšování životní úrovně všech pracujících.“³⁹

Fondový systém financování byl tímto zákonem zrušen, majetek Národní pojišťovny byl zestátněn a příjmy a výdaje na sociální zabezpečení se staly součástí státního rozpočtu.

„Příjmy a výdaje důchodového zabezpečení jsou rozpočtovány ve státním rozpočtu.“⁴⁰

Nemocenské pojištění bylo plně odděleno od důchodového a byl změněn princip plateb pojistného z přímé úhrady na nepřímou formu, tedy formu daně ze mzdy. Tento zákon byl nahrazen o pět let později, v roce 1957, zákonem č.55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Bylo zdůrazněno odvozování výše

³⁹ § 1, zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění.

⁴⁰ § 6, odst. 4 zákona č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění.

dávky od výše platu a od délky trvání. Zákon dále dělí obyvatelstvo do třech pracovních skupin, podle kterých se určuje výše a nárok na důchod.

„Pracovní kategorie.

(I) Zaměstnání se pro účely důchodového zabezpečení zařazují do tří pracovních kategorií:

a) do I. pracovní kategorie patří zaměstnání pod zemí v dolech a zaměstnání výkonných letců;

b) do II. pracovní kategorie patří zaměstnání vykonávaná za zvlášť těžkých pracovních podmínek;

c) do III. pracovní kategorie patří ostatní zaměstnání. “⁴¹

Celá soustava penzijního pojištění již byla plně závislá na prostředcích ze státního rozpočtu. Mezi další zákony upravující fungování penzijního systému v době socialismu patří např. zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, který obsahoval kromě jiného i zavedení progresivní daně z důchodu, viz § 63, § 64 a § 65. Roku 1975 bylo zdanění důchodů zrušeno zákonem č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení. Poslední socialistická úprava zákona o penzijním pojištění byla provedena roku 1988 a následně roku 1992, což už se netýkalo socialistického režimu.

Od padesátých let byl prováděním důchodového zabezpečení pověřen Státní úřad sociálního zabezpečení. Teprve v roce 1968 vzniká Ministerstvo práce a sociálních věcí, které od Státního úřadu převzalo působnost v oblasti sociálního zabezpečení, a o dávkách důchodového zabezpečení začal od roku 1969 rozhodovat Úřad důchodového zabezpečení v Praze.

Mezi hlavní nedostatky centrálně řízeného penzijního systému před rokem 1989 (Klimentová, 1998) patřilo:⁴²

⁴¹ § 5, odst. 1 zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

- *neměnnost systému, tzn., že nereagoval na vývoj mezd a životních nákladů*
- *štedrost z hlediska nároku na dávky zejména vůči některým skupinám obyvatel a na druhou stranu znevýhodnění OSVČ*
- *nezohlednění celoživotních příjmů - pro výpočet výše důchodu se braly v úvahu příjmy pouze za 10 let před odchodem do důchodu, z nichž se vybralo 5 s největšími příjmy,*
- *žádná možnost pro individuální dobrovolnou formu pojištění*
- *nepřipravenost na budoucí demografický vývoj, tj. že bude připadat stále méně ekonomicky aktivních lidí na jednoho důchodce*
- *neexistence prostoru pro individuální rozhodování o odchodu do starobního důchodu*
- *nedostatečná ochrana systému proti zneužívání z důvodu jeho nepřehlednosti a složitosti*
- *omezená možnost přenosu získaných nároků do jiných zemí pro obyvatele jak v produktivním, tak důchodovém věku.*

3.3 Období po roce 1989

Po listopadu 1989 bylo jasné, že stát půjde cestou postupné liberalizace, která měla za cíl postupnou decentralizaci státního zřízení a dále si kladla za cíl vytvořit fungující ekonomiku, která půjde ruku v ruce se sociálním systémem. Nové společenské a ekonomické podmínky si vyžádaly změny i v oblasti sociálního zabezpečení. Všechny vlády se zabývaly nejen problémy ekonomickými, ale i dílčími problémy, mezi které patřila a patří změna stávajícího penzijního systému. Současně s ekonomickou reformou, kdy Československá a od roku 1993 Česká republika transformovala centrálně

⁴² KLIMENTOVÁ, Jana, *Finance a úvěr (č.1/1998), Reforma důchodového pojištění v letech 1989 – 1996 a současné problémy systému* [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné na WWW: http://journal.fsv.cuni.cz/storage/2183_199801jk.pdf.

řízené hospodářství na tržní, byla započata i reforma penzijního systému. Změny se snažily zejména o odstranění diskriminace a preference určitých skupin obyvatel a daly si za cíl omezit závislost občanů na státu a vytvořit fungující systém soukromého fondově financovaného penzijního připojištění.

Různé dílčí úpravy byly promítnuty do zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti od 1. ledna 1996. Jedná se o základní předpis upravující oblast důchodového pojištění, který obsahuje jak konstrukci systému důchodového pojištění, tak nároky na dávky. Předpis byl novelizován několika desítkami úprav.

3.4 Současný penzijní systém

Současný důchodový systém v České republice je charakterizován jednotnou úpravou platnou pro všechny ekonomicky aktivní osoby⁴³, ať se jedná o nárok na důchod nebo o jeho výpočet. O nároku na důchod, o výši důchodu a jeho výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení.

„Pokud se v dnešní době vyskytují nějaké oficiální či polooficiální cílové představy vývoje soustavy důchodového zabezpečení, je možné je stručně vyjádřit tak, že její úroveň má zajistit možnost pokračování v navykklé životní úrovni.“⁴⁴

K jednomu ze základních principů patří povinná účast na důchodovém pojištění při splnění zákonem stanovených podmínek. Není možné se z pojištění vyvázat a přestat platit pojistné, i kdyby měl občan dostatek

⁴³ Odchytky v organizaci nebo administrativě se uplatňují pouze pro tzv. silové resorty jako jsou např. vojáci, policisté, celníci nebo hasiči.

⁴⁴ CHLUMSKÝ, J., BENEŠ, M., *Formy důchodového zabezpečení a zdroje jejich financování*, Praha, 1976, str. 42.

prostředků k zajištění svého stáří. Naopak dobrovolná účast na důchodovém pojištění se připouští.

Na dávky důchodového pojištění vzniká právní nárok (při splnění podmínek) a důchody z důchodového pojištění jsou zaručeny státem, protože výdaje na důchodové pojištění jsou součástí výdajů státního rozpočtu.

Pojistné a jeho výše je stanovena zákonem. Toto pojistné platí jak pojištěnci, tak jejich zaměstnavatelé. Určitá odchylka je stanovena pro osoby samostatně výdělečně činné, které si pojistné platí samy. Odvody pojistného se u zaměstnanců provádějí měsíčně, u osob samostatně výdělečně činných formou záloh a ročního zúčtování.

V našem důchodovém pojištění je uplatněn princip solidarity, a to zejména mezi vysoce příjmovými a nízko příjmovými skupinami pojištěnců. Je to patrné zejména v systému výpočtu důchodu, protože se základ pro výpočet důchodu redukuje a k části průměrného výdělku nad určenou hranici se již nepřihlíží.

Český důchodový systém je průběžně financovaným systémem. Vybrané pojistné od ekonomicky aktivních pojištěnců je spotřebováváno osobami, které již pobírají důchody.

Ze současného důchodového systému jsou vypláceny 4 druhy penzí: starobní, invalidní, vdovské a vdovecké, a sirotčí penze. Největší podíl na výdajích mají samozřejmě důchody starobní.⁴⁵

⁴⁵ viz př. A – Výdaje na důchody za roky 2010 a 2011 – Český statistický úřad

3.5 Způsob stanovení výše důchodu

Po poslední úpravě z roku 1996 je důchod založen na dvousložkové konstrukci dávky. Jednak je stanovena základní výměra, jednak je vypočítána procentní výměra důchodu. Základní výměra je stejná pro všechny, kteří důchod pobírají. V současné době je její výše 2230 Kč je upravována nařízením vlády o zvyšování důchodů v závislosti na podmínkách valorizace důchodů. Procentní výměra důchodu je závislá na vyměřovacím základu a celkové doby pojištění. Její minimální výše je stanovena zákonem, maximální hranice není.

Výše procentní výměry činí za každý celý kalendářní rok získané doby pojištění před vznikem nároku na důchodu 1,5 %. Při trvání pojištění i po nároku na důchod bez toho, aby byl důchod pobírán, nebo je pobírán jen z části se procentní sazba důchodu zvyšuje o zákonem určené procento za každých odpracovaných 90 kalendářních dnů. Naopak, je-li důchod vyplácen před dosažením důchodového věku – a to je možné v zákonem určených případech – je procentní výměra důchodu redukována, a jedná se o trvale krácený předčasný důchod.

Pro stanovení výše procentní výměry musíme znát tyto parametry:

- vyměřovací základ⁴⁶ – hrubý výdělek dosažený v každém kalendářním roce (od roku 1986)
- vyloučené doby⁴⁷ – jedná se např. o dobu pobírání dávek nemocenského pojištění, pobírání plného invalidního důchodu, dobu výkonu vojenské služby, dobu péče o dítě nebo bezmocnou osobu

⁴⁶ Ustanovení § 18 odst. 4 zákona č. 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění.

⁴⁷ Ustanovení § 16 odst. 4 zákona č. 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění.

- doba pojištění ke dni vzniku nároku na důchod⁴⁸ – tj. doba pojištění spolu s dobou, která se jako doba pojištění posuzuje, např. doba péče o dítě. Náhradní doba se započítává ve výši 80 %. Jako náhradní doba se počítá i doba studia získaná před 1. lednem 1996 od skončení povinné školní docházky do 18 roku věku v plném rozsahu. Po tomto věku se hodnotí nejvýše 6 let v rozsahu 80%. Studium po roce 1995 se hodnotí 80 % nejvýše 6 let po dosažení věku 18 let.
- výkon výdělečné činnosti po dosažení věku stanoveného pro nárok na starobní důchod (tzv. „přesluhování“)⁴⁹ – za tuto dobu se považuje odpracovaná doba snížená o dobu pracovního volna bez náhrady příjmu a neomluvené nepřítomnosti v práci a doba dočasné pracovní neschopnosti nebo pobírání dávek nemocenského pojištění.
- roční vyměřovací základ⁵⁰ – jedná se o úhrn vyměřovacích základů vynásobený příslušným koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu.
- osobní vyměřovací základ⁵¹ – vypočtený měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů
- výpočtový základ (viz. § 15) – je redukovaný osobní vyměřovací základ podle zákonem stanoveného způsobu

Existence redukčních hranic je stanovena z důvodu „solidarity“ vyšších příjmových skupin s těmi nižšími. Nejedná se tedy o solidaritu v pravém slova smyslu. Tímto způsobem se více snižuje výše důchodu lidem, kteří se nejvíce podílí na tvorbě zdrojů důchodového systému, a to proto, že odváděné pojistné je závislé na dosaženém příjmu, ale vyplácené dávky jsou pak na příjmu

⁴⁸ Ustanovení § 11 - 14 zákona č. 155/1955 Sb., *o důchodovém pojištění*.

⁴⁹ Ustanovení § 34 zákona č. 155/1955 Sb., *o důchodovém pojištění*.

⁵⁰ Ustanovení § 16 odst. 2 zákona č. 155/1955 Sb., *o důchodovém pojištění*.

⁵¹ Ustanovení § 16 odst. 1 zákona č. 155/1955 Sb., *o důchodovém pojištění*.

závislé jen do určité hranice. Z toho je patrné, že čím většího příjmu občan dosahuje, tím poměrně menší penzi bude mít. Současný systém tak neumožňuje poskytnout odpovídající důchody středně a vysoce příjmovým skupinám občanů. Řešení pro udržení požadovaného standardu i v důchodovém věku pak nabízí penzijní připojištění a komerční důchodové pojištění.

Současné redukční hranice pro výpočet důchodu viz. (předpis č. 286/2011 Sb.) jsou pro rok 2012 stanoveny takto:

- *I. redukční hranice – 11 061 Kč, do této částky se započítává 100 %*
- *II. redukční hranice – 29 159 Kč, do této částky se započítává 28 % příjmů*
- *III. redukční hranice – 100 548 Kč, do této částky se započítává 16 % příjmů*
- *k příjmům nad III. redukční hranici se při výpočtu důchodu nepřihlíží.*⁵²

Jak již bylo zmíněno výše, byl socialistický důchodový systém velmi statický. Od roku 2002 bylo zákonem č. 264/2002 Sb.⁵³, přistoupeno k pravidelné valorizaci výše důchodu. K hlavním zásadám valorizace patří to, že se důchody zvyšují vždy k 1. lednu kalendářního roku (odchyly mohou nastat při velmi nízké inflaci či naopak při inflaci vyšší než 10 %, tehdy dochází k valorizaci v mimořádném termínu), do zvýšení důchodů se promítá růst cen a růst reálných mezd, o zvýšení důchodů rozhoduje vláda a stanovuje ho svým nařízením.

Zvýšení se týká jak základní, tak i procentní výměry důchodu.

⁵² Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], [cit. 2012-12-06]. Dostupné na WWW: <http://duchodovareforma.mpsv.cz/cs/61>

⁵³ Zákon č. 264/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

3.6 Podmínky pro nárok na důchod

Podmínkou nároku na starobní důchod je získání potřebné doby pojištění a dosažení stanoveného důchodového věku. V roce 2010 došlo k některým úpravám zákona 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění v této oblasti. Potřebná doba pojištění se postupně prodlužuje a podle § 29 odst. 1 činí:

»

<i>dosažení důchodového věku</i>	<i>potřebná doba pojištění činí:</i>
<i>před rokem 2010</i>	<i>25 let</i>
<i>v roce 2010</i>	<i>26 let</i>
<i>v roce 2011</i>	<i>27 let</i>
<i>v roce 2012</i>	<i>28 let</i>
<i>v roce 2013</i>	<i>29 let</i>
<i>v roce 2014</i>	<i>30 let</i>
<i>v roce 2015</i>	<i>31 let</i>
<i>v roce 2016</i>	<i>32 let</i>
<i>v roce 2017</i>	<i>33 let</i>
<i>v roce 2018</i>	<i>34 let</i>
<i>po roce 2018</i>	<i>35 let</i>

*o zjištění, kolik činí potřebná doba pojištění, je rozhodující výhradně rok dosažení důchodového věku. Pojištěnci, který ke dni dosažení důchodového věku nezískal potřebnou dobu pojištění, nemůže být starobní důchod k tomuto dni přiznán. K přiznání důchodu může případně dojít až následně od pozdějšího data, ke kterému již potřebnou dobu pojištění získal.*⁵⁴

Zákon o důchodovém pojištění umožňuje osobám získat nárok na předčasný důchod. Podmínkou je dosažení potřebné doby pojištění a do doby

⁵⁴ Česká správa sociálního zabezpečení, § 29 odst. 1 zdp, [cit. 2012-22-2] přístupné on-line z <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>.

dosažení důchodového věku jim chybí maximálně tři roky. Způsob výpočtu důchodu je stejný jako u standardního starobního důchodu, jen se redukuje výše procentní výměry za každých i započatých 90 kalendářních dnů ode dne přiznání důchodu do dosažení důchodového věku o stanovené procento výpočtového základu. Takto vypočtený snížený důchod je trvalý.

3.7 Důchodový věk

Důchodový věk stanovuje § 32 zákona 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. V současné době je stanovení důchodové věku rozděleno do tří skupin:

- a) pojištěnci narozeni před rokem 1936 (u mužů činí důchodový věk 60 let, u žen od 53 do 56 let podle počtu vychovaných dětí, 57 let u žen bezdětných).
- b) pojištěnci narození v období let 1936 – 1977

Rok narození	Důchodový věk činí u					
	mužů	žen s počtem vychovaných dětí				
		0	1	2	3 - 4	5 a více
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m

1957	63r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+10m	62r+8m	61r+2m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	63r+2m	61r+8m	60r+2m	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+2m
1961	64r+4m	64r+4m	64r+2m	62r+8m	61r+2m	59r+8m
1962	64r+6m	64r+6m	64r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+2m
1963	64r+8m	64r+8m	64r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m
1964	64r+10m	64r+10m	64r+10m	64r+2m	62r+8m	61r+2m
1965	65r	65r	65r	64r+8m	63+2mr	61r+8m
1966	65r+2m	65r+2m	65r+2m	65r+2m	63r+8m	62r+2m
1967	65r+4m	65r+4m	65r+4m	65r+4m	64r+2m	62r+8m
1968	65r+6m	65r+6m	65r+6m	65r+6m	64r+8m	63r+2m
1969	65r+8m	65r+8m	65r+8m	65r+8m	65r+2m	63r+8m
1970	65r+10m	65r+10m	65r+10m	65r+10m	65r+8m	64r+2m
1971	66r	66r	66r	66r	66r	64r+8m
1972	66r+2m	66r+2m	66r+2m	66r+2m	66r+2m	65r+2m
1973	66r+4m	66r+4m	66r+4m	66r+4m	66r+4m	65r+8m
1974	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+2m
1975	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m
1976	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m
1977	67r	67r	67r	67r	67r	67r

55
”

⁵⁵ ČSSZ, důchodový věk, [cit. 2012-22-2], <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>.

- c) u pojištěnců narozených po roce 1977 se důchodový věk stanovuje tak, že se k věku 67 let přičte takový počet kalendářních měsíců, který odpovídá dvojnásobku rozdílu mezi rokem narození pojištěnce a rokem 1977

Pozn.: Stanovení věkové hranice pro odchod do starobního důchodu pojištěnců, kteří odpracovali stanovenou dobu v zaměstnání zařazeném do I. pracovní kategorie a účastníků odboje zůstává beze změn a nadále pro ně platí věkové hranice stanovené předpisy platnými před 1. lednem 1996.

3.8 Příjmy důchodového systému

Od 1. 1. 1993 jsou příjmy i výdaje důchodového systému součástí státního rozpočtu. V roce 1996 byl v rámci státního rozpočtu zaveden zvláštní účet důchodového pojištění, na kterém jsou vedeny prostředky vzniklé jako saldo mezi příjmy z pojistného a výdaji na vyplácení důchodů. Od roku 1997 bylo však toto saldo záporné. Hlavní příčinnou může být nepříznivý demografický vývoj, kdy počet plátců pojistného klesá a naopak se zvyšuje počet těch, kteří důchod pobírají. Některými parametrickými změnami, jako je zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod, omezení možnosti pobírat předčasný důchod, redukce náhradních dob pojištění nebo zvyšování minimálního vyměřovacího základu pro osoby samostatně výdělečně činné, se negativní vývoj salda zmírnil.

Výši placeného pojistného ovlivňuje sazba důchodového pojištění, která je stanovena procentem z vyměřovacího základu zjištěného za rozhodné období. Pojistné je odváděno zaměstnancem i zaměstnavatele, osobami samostatně výdělečně činnými i osobami, které se důchodového pojištění účastní dobrovolně.

Pro osoby samostatně výdělečně činné, které vykonávají svou činnost jako hlavní, je stanoven minimální, ale i maximální vyměřovací základ.

4. Penzijní připojištění

V roce 1994 vstoupil v platnost zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem. Zároveň je umožněno uzavírat soukromé životní pojištění. Jedná se o zcela dobrovolné formy pojištění a odpovědnost je tak dána každému jedinci. Tento systém, nazývaný též jako třetí pilíř penzijního systému, je plně fondově financovaný, soukromě provozovaný a jak již bylo řečeno, účast v něm je dobrovolná.

Od počátku tohoto připojištění vznikla řada různých fondů s podobnými nabídkami. Jednotlivé fondy – a bylo jich jednu dobu téměř padesát – se postupem doby slučovaly, některé zanikly. V současné době existuje málo přes deset fondů, nad jejich činností je vykonáván státní dozor prostřednictvím Ministerstva financí a Komise pro cenné papíry.

„Čím nižší je úroveň základního systému, tím významnější úlohu hrají doplňkové formy.“⁵⁶

V prvních letech po vzniku penzijního připojištění byl zájem o jeho využívání ohromný, zejména proto, že šlo o nový produkt, který přitahoval účastníky připojištěn státním příspěvkem a poměrně výhodným úročením vložených příspěvků.

I tento systém prošel řadou změn, zejména byla prodloužena doba čerpání dávek z tohoto připojištění až na 60 let, připojištění musí trvat nejméně 5 let. Naproti tomu došlo ke zvýhodnění systému daňovými úlevami pro veškeré příspěvky zaměstnanců, které přesahují 6.000 Kč ročně. Rovněž bylo umožněno zaměstnavatelům, kteří přispívají svým zaměstnancům na penzijní, aby vynaložené částky byly i pro ně daňově uznatelné. Kromě těchto úlev je

⁵⁶ MUNKOVÁ, Gabriela a kolektiv, *Sociální politika v evropských zemích*, Praha, KAROLINUM, 2004, str. 175.

příspěvek zaměstnavatele osvobozen od placení pojistného na sociální zabezpečení i z pojistného na zdravotní pojištění.

Nelze nezmínit tu skutečnost, že se po prvních 5 letech zvyšovaly objemy jednorázových vyrovnání, protože velká většina účastníků penzijního připojištění využila tuto formu jako velmi výhodné a státem dotované spoření. Po roce 2000, kdy byly zpřísněny podmínky, už to v takové míře neplatí.

Účastníkem penzijního připojištění může být každá fyzická osoba, která splňuje stanovené podmínky, mezi které patří zejména věk 18 let nebo trvalý pobyt na území České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie. Penzijní připojištění vzniká na základě smlouvy uzavřené mezi účastníkem a penzijním fondem, ve které je stanovena pravidelný měsíční výše příspěvku. Zákonem je definován minimální příspěvek a činí 100 Kč. Všem účastníkům poskytuje stát tzv. státní příspěvek a následně úlevu na dani, překročí-li příspěvek účastníka určitou hranici. Státní příspěvek má být motivací pro účast maximálního počtu pojistitelů. Výše státního příspěvku je odstupňována podle výše měsíčního příspěvku účastníka.

Vyplácená dávka závisí na celkových příspěvcích účastníka, na výnosech hospodaření penzijního fondu a na věku od kterého se dávky vyplácí, či na době, po kterou bude dávka vyplácena.

Tato forma zajištění na stáří není příliš populární pro mladé lidi. Své úspory mají dlouhodobě nedostupné a výnosy fondů nejsou natolik zajímavé, aby se vyrovnaly jiným formám spoření či investování. Pro převážnou část současných účastníků penzijního připojištění, kteří jsou ve věku kolem 50 let, pak budou dávky z tohoto systému poměrně nízké, vzhledem ke krátké době akumulace jejich úspor. Proto mnozí volí jednorázové vyrovnání místo doživotních dávek penze. Z těchto důvodů pak systém penzijního připojištění výrazně neovlivní výši důchodových dávek přijímaných ve stáří.

„System je založen na občanském, nikoliv korporativním přístupu. Jeho zvláštností ve srovnání s jinými podobnými systémy je to, že místo daňové úlevy poskytuje příspěvek ze státního rozpočtu, degresivně odstupňovaný podle výše příspěvku účastníka, s omezením do 500 Kč. Tím se stává systémem sociálního přerozdělování ve prospěch skupin s nízkými příjmy. Pro vyšší příjmové skupiny není zajímavý, neboť má pro ně v podstatě povahu podílového investičního fondu. Stal se pro ně zajímavým až po novele z roku 1999, kdy byl umožněn odpočet 1000 Kč měsíčně z daňového základu.“⁵⁷

⁵⁷ MUNKOVÁ, Gabriela a kolektiv, *Sociální politika v evropských zemích*, Praha, KAROLINUM, 2004, str. 182.

5. Soukromé životní pojištění

Soukromé životní pojištění je také součástí třetího pilíře. Je stejně jako penzijní připojištění zcela dobrovolné. Státem je však podporováno jen formou daňových úlev, a to jak pro účastníky, tak pro zaměstnavatele, přispívají-li určitou částkou (až do výše 24.000 Kč za obě pojištění) svým zaměstnancům.

Životní pojištění není pojato jen jako způsob zajištění na stáří, ale také jako určitá ochrana účastníka v celé řadě pojistných událostí. V této oblasti jsou ještě velké rezervy a je předpoklad, že se bude počet účastníků rozšiřovat. Domnívám se, že postupem času dojde k celkově větší finanční gramotnosti obyvatelstva a výchova občanů k převzetí odpovědnosti za své zajištění na stáří přinese větší zájem o tuto i jakoukoliv jinou formu penzijního pojištění.

6. Doplnkové penzijní spoření

V loňském roce byl přijat zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření. Toto spoření představuje nový, dobrovolný finanční produkt, který má umožnit občanům spoření pro období stáří s tím, že bude možné investovat prostředky podle účastníkem individuálně zvolené penzijní strategie. Tento produkt bude stejně jako penzijní připojištění podporovat stát, a to formou státního příspěvku a daňovými výhodami.

Zavedením tohoto systému bude uzavřen dosavadní systém penzijního připojištění, tzn., že již nebudou moci být uzavírány nové smlouvy. Účastníkům penzijního připojištění bude umožněno buď setrvání v penzijním fondu (transformovaném) anebo dobrovolně přejdou do nového doplňkového penzijního spoření. Není tedy uložena povinnost přejít do nového systému.

Také v tomto systému bude zachována možnost, aby účastníkovi přispíval jeho zaměstnavatel. K tomuto příspěvku nebude náležet státní příspěvek.

Navržený systém doplňkového penzijního spoření je systémově založen na principech kolektivního investování, bude však preferována dlouhodobost a zvýšená obezřetnost. Prostředky účastníků budou předána do účastnických fondů, které budou spravovány nově založenými penzijními společnostmi. Každý účastník bude mít u této společnosti veden svůj osobní účet, na kterém budou evidovány příspěvky účastníka, event. příspěvky jeho zaměstnavatele a státní příspěvky poskytnuté ve prospěch účastníka.

Výše příspěvku bude přesně stanovena procentem ze mzdy. Kdo se pro tento způsob rozhodne, bude mít slevu na placení odvodů na důchodové pojištění. Celková výše odvodu bude rozdělena mezi důchodové pojištění a vybraný penzijní fond. K tomu pak budou přidána dvě procenta ze mzdy účastníka. Z tohoto penzijního spoření nebude možné po celou dobu spoření na důchod odejít. Rozhodnutí vstoupit (od 1. ledna 2013) do systému je nevratné.

Výplatou z penzijní společnosti budou jen peníze na dobu určenou, jednorázové vyrovnání a odbytné. Penzijní společnost nebude vystavena žádnému pojistnému riziku, takže na ni nemusí být kladeny speciální požadavky jako na pojišťovny. Investiční riziko spočívá jen v přirozeném kolísání hodnoty prostředků a nese ho účastník.

Penzijní společnost bude vykonávat činnost podobnou jako investiční společnost, bude tedy obhospodařovat svěřené prostředky, bude vytvářet účastnické fondy s různou investiční strategií.

Činnost penzijních společností bude spadat pod dohled České národní banky. Výkon státního dozoru nad poskytováním a vrácením státního příspěvku bude vykonávat Ministerstvo financí

Závěr

Závěrem této diplomové práce musím zhodnotit otázky, jež jsem si počátkem kladl za cíl jejího vypracování. Prvním cílem, se kterým jsem začínal primárně psát tuto práci bylo, ohlédnout se zpět a zhodnotit kroky sociální reformy. Otázkou bylo, jestli je současný systém lepší, než ten starý. Jednoduše položená otázka, která postupem času, jak jsem se dozvídal o obou systémech více a více informací, nabírala na složitosti. Odpověď se zdála být stále více mlhavá, i když podle mého názoru, který jsem si díky první kapitole utvořil, naprosto zřejmá. Pro lidi mé generace je velmi těžké představit si, že někdy stát fungoval jinak, než funguje dnes. Proto si myslím, že by se lidé, kteří systém kritizují, měli více vzdělávat a na druhou stranu zastávám názor, že vláda málo ukazuje lidem, co pro ně dělá. Měla by se více věnovat propagování vlastních kroků, které podniká na poli sociální politiky. Nechci nabádat, ale v tomto ohledu měl navrch komunistický režim, který svou propagandou zmátl tolik lidí. A spousta z nich věří komunistické lži dodnes. Nechci tím rozhodně říci, aby stát vedl slepou a hloupou vlnu propagandy, jen by měl lidem ukázat výhody, jaké získávají díky revolučnímu hnutí, které trvá dodnes. Zdá se mi, že se z politiky vlády vytratila ta jiskra, která dříve hnala politiky k vytvoření dnešního sociálního systému. K takovému postřehu stačí, když si člověk přečte programová prohlášení vlády let 1992 a 1996, ve kterých je cítit nadšení a přitom střízlivé odhady na vývoj státu, které dnes vládě tak chybí. Otázkou tedy je: je dnešní sociální systém lepší? Ano, jednoznačně je. Žijeme v době, kdy není žádná informace tajná, v době, ve které se klade velký důraz na jedince a na rodinu. Všichni máme stejnou startovní čáru a velkou svobodu. Dnes víme, že sociální problémy existovaly i před revolucí, jen se o nich nemluvilo. Pokud je dnes člověk alespoň základně soudný a rozumný, nemůže se zkrátka stát, aby se dostal do existenčních problémů, tím spíše nerozumím lidem, kteří systém systematicky kritizují. To už jsme se plynule dostali ke druhé kapitole, která tvrzení podle mého názoru potvrzuje beze zbytku. Je obdivuhodné, jak je systém ucelený a propracovaný, zvláště s mezerami

v zákonech v oblasti ekonomiky kolem roku 1990. Lidé, kteří stáli na počátku sociální revoluce zasluhují náš hluboký obdiv.

Třetí část práce mi měla pomoci blíže porozumět penzijnímu systému, který se taktéž musel radikálně změnit. Musel reagovat na spoustu nedostatků, kterými starý penzijní systém trpěl. Vybral jsem si jeho studium proto, že si uvědomuji jeho závažnost a důležitost v dnešní společnosti. Komunistický model byl naprosto neživotaschopný a nemohl obstát už jen kvůli naprosté nepřipravenosti na nepříznivý demokratický vývoj, kterým Česká republika prochází. Dále je nepochopitelné, proč penzijní systém bral v úvahu pouze posledních deset let příjmů s tím, že se důchod vypočítával z pěti nejvyšších. To pak důchody nereflektovaly zkrátka téměř nic. Dělal tak z důchodů nespravedlivý podnik, který jak bylo za komunismu zvykem napříč celým systémem, nikoho nemotivoval k celoživotnímu úsilí. Dnešní systém je opět daleko citlivější, spravedlivější, jen se musí vypořádávat s nepříznivým modelem demografie, který znamená stárnutí populace. Je třeba říci, že se rozhodně nejedná o nedostatek systému. Opět je to skutečnost, kterou by měla vláda lidem připomínat.

Úplně na závěr bych rád vyjádřil názor na komunistický model sociální politiky. Připomíná mi muže, jenž běží skrz minové pole úplně nahý. Nemá žádný přístroj na detekci min, ani ochranný oblek, protože tvrdí, že jej nepotřebuje, protože tu žádné miny nejsou. Ony tu ale jsou a až na jednu šlápne, nepomůžou mu ani prsty v uších, díky kterým výbuch neuslyší. Chci tím říci, že byl komunistický systém založen na politice bez jakékoli odpovědnosti.

Seznam literatury

Aktuální problémy sociálního zabezpečení : Sborník přednášek, 1. vydání, Trutnov, Dům kultury ROH, 1989, ISBN 80-85012-28-6.

Česká správa sociálního zabezpečení, § 29 odst. 1 zdp, [cit. 2012-22-2] přístupné on-line z <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni- Duchody.htm>.

CHARVÁT, František, LINHART, Jiří, VEČERNÍK, Jiří, *Sociálně třídní struktura Československa, Vývoj, data, srovnání*, 1. vyd., Praha, HORIZONT, 1978.

CHLUMSKÝ, J., BENEŠ, M., *Formy důchodového zabezpečení a zdroje jejich financování*, Praha, 1976.

ČSSZ, důchodový věk, [cit. 2012-22-2], <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni- Duchody.htm>.

FONTES RERUM družstvo pro ekonomická, politická a sociální studia – sborník textů č. 35/2011 (část *Důchodová reforma v ČR: spása, nebo zmar?*) z 16.12.2010, Dráčov, FONTES RERUM, 2011.

KLIMENTOVÁ, Jana, *Finance a úvěr (č.1/1998), Reforma důchodového pojištění v letech 1989 – 1996 a současné problémy systému* [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné na WWW: http://journal.fsv.cuni.cz/storage/2183_199801jk.pdf.

KREBS, Vojtěch a kolektiv, *Sociální politika*, 3. vydání, Praha, ASPI, 2005, ISBN 80-7357-050-5.

KREBS, Vojtěch a kolektiv, *Sociální politika*. 4.vydání, Praha, ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], [cit. 2012-09-06]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs>.

MUNKOVÁ, Gabriela a kolektiv, *Sociální politika v evropských zemích*, Praha, KAROLINUM, 2004, ISBN 80-246-0780-8.

RYS, Vladimír, *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*, 1. vydání, Praha, Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0588-0.

TOMEŠ, Igor, *Koncepce systému sociální pomoci (péče)*, Bratislava, MÁJ, 1991.

TOMEŠ, Igor, *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, 2. vydání, Praha, Socioklub, 2001, ISBN 80-86484-00-9.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi v platném znění.

Zákon č. 329/2011 Sb., poskytování dávek osobám se zdravotním postižením.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění.

Zákon č. 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v platném znění.

Zákon č. 264/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění.

Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

Seznam příloh

Příloha A	Výdaje na důchody za roky 2010 a 2011	I
-----------	---------------------------------------	---

Výdaje na důchody za roky 2010 a 2011

období	druh důchodu							celkem
	starobní	invalidní pro invaliditu stupně			vdovský	vdovecký	sirotčí	
		III.	II.	I.				
I.čtvrtletí 2010	66 106 395	7 971 537	1 072 422	3 122 264	5 322 906	568 100	820 480	84 984 103
I. pololetí 2010	132 519 258	15 789 636	2 094 156	6 230 122	10 582 264	1 133 159	1 635 917	169 984 513
I.-III.čtvrtletí 2010	199 258 611	23 493 495	3 123 880	9 331 433	15 807 187	1 695 318	2 389 605	255 099 529
Rok 2 0 1 0	265 985 460	30 870 363	4 295 297	12 515 853	21 017 741	2 263 426	3 213 717	340 161 856
I.čtvrtletí 2011	70 532 443	7 580 466	1 269 350	3 340 896	5 430 440	594 136	834 707	89 582 437
I.pololetí 2011	141 053 587	15 077 471	2 566 787	6 618 862	10 821 125	1 195 225	1 674 307	179 007 364

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora:	Otakar Zíka
Obor:	Evropská hospodářskosprávní studia
Forma studia:	prezenční
Název práce:	Sociální reforma
Rok:	2012
Počet stran bez příloh:	81
Celkový počet stran příloh:	1
Počet titulů české literatury a pramenů:	18
Počet titulů zahraniční literatury a pramenů:	0
Počet internetových zdrojů:	4
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Jakub Rákosník, Ph.D.